

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΕΥΧΟΣ Β΄.

ΑΡΙΘ. ΦΥΛΛΟΥ 10

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 21 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ

1912

ΕΚΘΕΣΙΣ

τῆς διορισθείσης ἐπιτροπείας πρὸς ἀνάλυσιν τῶν ἔργων καὶ ἐκτίμησιν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ διδασκτικῆς ἱκανότητος τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν διὰ τὰς κενὰς ἑδρας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου.

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Κύριε Ὑπουργέ,

Ἡ διὰ Β. Δ. τῇ 14ῃ Σεπτεμβρίου ἐκδοθέντος καὶ τῇ 16ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 261 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καταχωρισθέντος ὁριστικῶς καταρτισθεῖσα ἐπιτροπεία πρὸς ἀνάλυσιν τῶν ἔργων καὶ ἐκτίμησιν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ διδασκτικῆς ἱκανότητος ἐνὸς ἐκάστου τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν διὰ τὰς κενὰς ἑδρας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου, συντελέσασα τὸ ἀνατεθεὶν αὐτῇ ἔργον λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλῃ τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐξουχότητι τὰς ἐκ τῆς μελέτης τῶν πρὸς κρίσιν ὑπὸ τῶν ὑποψηφίων ὑποβληθέντων συγγραμμάτων γνώμας αὐτῆς.

Τῆς μὲν κενῆς ἑδρας τῆς φιλοσοφίας ὑποψήφιοι εἶνε οἱ κ.

1) Ἀγιοσοφίτης Παναγιώτης.

2) Ἀνδρουτσὸς Χρήστος.

3) Βορέας Θεόφιλος.

4) Δασκαλάκης Μάρκος.

5) Κουτσοβέλης Ἀντώνιος, καὶ

6) Μιχαλόπουλος Θεμιστοκλῆς.

Τῆς δὲ φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς

1) Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος.

2) Κουρτίδης Ἀριστοτέλης.

3) Λάμπας Δημήτριος.

4) Οἰκονόμος Παναγιώτης.

5) Ἀνδρουτσὸς Χρήστος.

6) Θεόφιλος Βορέας, καὶ

7) Θεμιστοκλῆς Μιχαλόπουλος.

Τῆς δὲ γενικῆς ἱστορίας

Καλαποθάκης Δ.

Παπαγιάννης Γ.

Πατσόπουλος Δημήτριος, καὶ

Σωτηριάδης Γεώργιος.

Τῆς δὲ Βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἀρχαιολογίας

Ἀδαμαντίου Ἀδαμάντιος.

Βέης Ν. καὶ

Λαμπάκης Γεώργιος.

Ἀρχόμενοι τῆς κρίσεως ἀπὸ τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν τῆς φιλοσοφίας παρατηροῦμεν ὅτι οὐδενὸς τούτων τὰ συγγράμματα ἐφάνησαν τοῖς κριταῖς οὕτως ἐπαρκῆ πρὸς κατάληψιν τῆς ἑδρας τῆς περιεκτικωτάτης τῶν ἐπιστημῶν φιλοσοφίας, ὥστε ν' ἀναγνωρισθῇ ἀνεκδοιάτως ὑπὸ τῶν κριτῶν ἡ ἀριότης αὐτοῦ. Διότι ἡ φιλοσοφία περιλαμβάνει πολλοὺς φιλοσοφικοὺς κλάδους, οἷον γνωσιολογίαν, λογικὴν, μεταφυσικὴν, φιλοσοφίαν περὶ τὴν φύσιν, ψυχολογίαν, ἠθικὴν, κοινωνιολογίαν, φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου, φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας, φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τῶν δὲ ὑποψηφίων τὰ ὑποβληθέντα ἡμῖν ἔργα περὶ ἓνα ἢ δύο τῶν κλάδων τῆς φιλοσοφίας περιστρέφονται. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιτροπεία προσεπάθησε τὸν κάλλιον τῶν ἄλλων κατηρτισμένον πρὸς τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν τῆς μητρὸς τῶν ἐπιστημῶν φιλοσοφίας νὰ εὕρῃ καὶ ὑποδείξῃ.

Ἡ περὶ τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ φιλοσοφίας γνώμη τοῦ εισηγητοῦ Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου ἔχει ὡς ἐξῆς :

Ὁ ὑποψήφιος **Μᾶρκος Δασκαλάκης**, τελειότατος

τῆς κατὰ Χάλλην Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίου, νῦν δὲ καθηγητὴς τοῦ ἐν Ρεθύμνῃ γυμνασίου, ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν 4 συγγράμματα.

1) Τὴν ἐπὶ διδασκαλίᾳ ἐναίσιμον αὐτοῦ διατριβὴν «Die eklektischen Anschauungen des Klemens von Alexandria und seine Abhängigkeit von der griechischen Philosophie. Leipzig 1908, ἐκ σελίδων 108.

2) Περί τῶν θεμελιωδῶν ζητημάτων τῆς Ψυχολογίας. Ἐν Χανίοις 1909, ἐκ σελίδων 118.

3) Δέκα τυπογραφικὰ φύλλα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ νῦν ἐκδιδομένου «Δοκίμιου Ψυχολογίας», καὶ

4) Ἡ μόρφωσις καὶ ὁ πολιτισμός. Ἐν Ἀθήναις 1909 ἐκ σελίδων 35.

Ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ ἔργῳ δὲν προέθετο ἑαυτῷ σκοπὸν νὰ παρᾶσχῃ «τελείαν» ἐκθεσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κλήμεντος, ἀλλὰ μόνον ν' ἀποδείξῃ τὴν ἐξάρτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Τοῦτο δὲ ποιεῖ ἐξετάζων τὰς δόξας τοῦ Κλήμεντος περὶ τῆς σχέσεως πίστεως καὶ γνώσεως (σελ. 32—43), περὶ Θεοῦ καὶ Λόγου (σελ. 43—51), περὶ κόσμου καὶ ἀνθρώπου, ψυχῆς καὶ σώματος (σελ. 60—80 καὶ περὶ γνώσεως καὶ ἠθικῆς (σελ. 85—100).

Τὸ θέμα αὐτοῦ διεξήγαγε καθόλου μὲν ἐπιτυχῶς, ἐνιαχοῦ δ' ὅμως δὲν φαίνεται ἀκριβὲς τῶν πηγῶν ἐρευνητῆς π. χ. τὰ ἐν σελ. 53, 9 καὶ 54, 1 παρατιθέμενα χωρία τοῦ Πλωτίνου δὲν εἶνε ἐκ τῆς πηγῆς εἰλημμένα· διότι θὰ ἦσαν ἀκριβῶς ἀντιγεγραμμένα.

Τὸ ἐν σελ. 55 μ. παρατιθέμενον χωρίον τοῦ Πλωτίνου δὲν εὐρίσκεται ἐν IV, 7, 17, ὅπου ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει, ἀλλ' ἐν VI, 7, 17.

Τὸ δ' ὀλίγον κατωτέρω διὰ τῶν λέξεων Nach meiner Auffassung handelt sich an der genannten Stelle εἰσαγόμενον κείμενον τοῦ Πλωτίνου «ἐξ ἀνάγκης σύνεστιν αὐτῷ (νοῦς τῷ ἐνὶ) ὡς τῇ ἐτερότητι μόνον κεχωρίσται» δὲν ὑπάρχει ἐν τοῖς χωρίοις, εἰς ᾧ παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς.

Τούτοις δ' ἀμέσως προστίθεται «und weiter» πῶς οὖν νουν γεννᾷ (τὸ ἐν);...

Ὁ ἀναγνώστης ὑπολαμβάνει ὅτι τὰ χωρία ταῦτα εὐρίσκονται ἐν συνεχείᾳ· ἀλλ' ἀναζητῶν δὲν εὐρίσκει συνέχειαν.

Αὐτόθι, ἡ παραπομπὴ I, 7, 1, 6, 8, 18 οὐδένα λόγον ἔχει· διότι τὸ χωρίον, ὃ παρατίθεται ὁ συγγραφεὺς, κεῖται ἐν I, 7, 1, 15, ὅπως δ' ἀσκόπως παρέθηκε τοὺς ἀριθμοὺς 6, 8, 18, ὃ δ' ἀριθμὸς 15, ὅπου κεῖται τὸ χωρίον, δὲν ἐσημειώθη ἐν τῇ παραπομπῇ.

Ἐν σελ. 56, 5 παραπέμπει εἰς Πλωτίνον VI, 5, 5· ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦ Πλωτίνου, ὃ παρατίθεται ὁ συγγραφεὺς, δὲν κεῖται ἐνθα παραπεμπόμεθα.

Ταῦτα καὶ ἄλλα δεικνύουσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἤντλει πάντοτε ἐκ τῶν πηγῶν.

Πολλῶ τούτου ὑποδεέστερον ἔργον εἶνε ἡ ἑλληνιστὶ γεγραμμένη διατριβὴ «περὶ τῶν θεμελιωδῶν ζητημάτων τῆς ψυχολογίας». Ἡ διατριβὴ αὕτη δεικνύει τὸν συγγραφέα αὐτῆς σπεύδοντα νὰ ἐγγέρῃ εἰς ἀτελεῖς γλωσσικοὺς τύπους ὕλικὸν μὴπω ἐντελῶς κεχωνευμένον. Εἰ καὶ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν πολλὰ καὶ καλὰ βιβλία, δὲν ἐδυνήθη νὰ διατυπώσῃ σαφῶς οὔτε τοῦ Ἀριστοτέλους οὔτε τοῦ Καρτεσίου οὔτε τοῦ Λεϊβνίτιου τὰς ψυχολογικὰς δοξασίας.

Γράφων δ' ἑλληνιστὶ ποιεῖται χρῆσιν ξενικῶν ὄρων π. χ. a priori — a posteriori — influxus physikus — Occasionalismus — Occasionalisten — Prästabilirte Harmonie — Associationstheorie — Continuum. Cognition circa rem — cognitio rei — Ideal — Realismus x. τ. ὅ.

Πταίει δὲ καὶ περὶ τοὺς Ἑλληνικοὺς ὄρους λέγων αὐτοπατήρησιν—αὐτοσυνείδησιν—αὐτοσυναίσθησιν—ἐπαγωγὴν καὶ ἀναγωγὴν—ἀλληλεπίδρασιν—ἐξωτερικὸν ἐρεθισμὸν—πνευματικὴ ψυχολογία—ψυχοφυσικὴ ψυχολογία (ἀντί: αἰσθησιολογικὴ ψυχολογία)—ἐκδοχὴ ἀντὶ θεωρία (σελ. 10 καὶ 13 ψυχολογικὴ ἐκδοχὴ)—προκαθορισμένη (ἀντὶ προδιατε-

ταμένη) ἀρμονία—ψυχικὴ ἀνθρωπολογία—ἡ ἐννοία τοῦ ἐπαγωγικοῦ λόγου (ἀντὶ τοῦ ἀποχρωδικοῦ λόγου)—αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι (ἀντὶ δοξασίαι)—συσχέτισιν ἀντὶ συνειρμὸν (Association)—ψυχολογίαν τῆς συσχέτισεως (Associations psychologie)—ἀντικείμενον καὶ ἀντικειμενικῶς (=ἀντιθέτον καὶ ἀντιθέτως).

Τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι, προσκινᾶσθαι καὶ θεᾶσθαι μεταγερρίζεται ἐπὶ παθητικῆς σημασίας π. χ. «Ἡ ψυχολογία (ἐξετάζει) αὐτὸ τοῦτο, ἐφ' ὅσον ὑφ' ἡμῶν ἀντιλαμβάνεται» σελ. 12.

«Ἡ γνώσις ἡ προσκινωμένη διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας ἐστὶ περιωρισμένη» σελ. 34, 6. «οὐδὲ δύναται νὰ ἐκλεισθῇ ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐκ τῶν δύο τούτων διαφόρων ἀπόψεων θεώμενον» σελ. 35 τ.

Τὰ Kraft—Vermoegeen ἐρμηνεύει «δύναμιν καὶ ἐνέργειαν.»

Ἐν σελ. 10 σημ. λέγει «ὁ Leibnitz οὐδὲν ὀγκώδες ἐγκατέλειπε» Ἀφ' ἧς δὴλον ὅτι αὐτὸ εἰς τὴν τύχην του! καὶ «ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἔργων δύο τυγχάνουσιν ὡς οὐδέποτε ὀγκώδη», Τὸ οὐδὲν ἐγένετο δύο.

Ἐν σελ. 17. «Ὁ Herbart... κηρύσσει... τὴν δυναμικὴν ψυχολογίαν ὡς κατ' οὐδὲν συμβάλλουσαν (γρ. συμβαλλομένην) εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν συνειδητῶν ψυχικῶν φαινομένων».

Διὰ τοιαύτης περιβολῆς ἐνδύσας ὁ συγγραφεὺς «τὰ θεμελιώδη τῆς Ψυχολογίας ζητήματα», κατέστησεν αὐτὰ καὶ τοῖς ἐπαύουσι δυσνόητα.

Τὰ αὐτὰ ἐλαττώματα εὐρίσκουμεν καὶ ἐν τοῖς ἀποσταλείσιν ἡμῖν διὰ τῆς σεβαστῆς Πρυτανείας δέκα τυπογραφικοῖς φύλλοις τοῦ νῦν ἐκδιδομένου ὑπὸ τοῦ κ. Μάρκου Δασκαλάκη «Δοκίμιου Ψυχολογίας».

Ὁ συγγραφεὺς ἔχων συνείδησιν ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου τούτου δὲν εἶνε πολὺ εὐκόλος, ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ἀναγινώσκοντος αὐτὸ προσοχὴν καὶ ἐπιμονήν. Δικαιολογεῖ δὲ τὴν δυσχερείαν περὶ τὴν κατανόησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων, λέγων ὅτι, ἐπειδὴ ἐπεβάλλετο αὐτῷ συντομία, πλείστα σημεῖα ὑπεδεικνύει μόνον καὶ δὲν πραγματεύεται διεξοδικῶς. Τὸ καλὸν δὲν κεῖται ἐν οἷς λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἀλλ' ἐν τῇ φιλοκαμίᾳ σπουδῇ νὰ μεταδόσῃ ἀχώνευτα εἰς φιλοσοφικὰ διανοήματα ἐν ἀγνοίᾳ τῆς φιλοσοφικῆς γλώσσης.

Ἐν τῷ προλόγῳ (σελ. δ') ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ ὅτι ἴδια πορίσματα ἐξ ἰδίων αὐτοτελῶν ἐρευνῶν ἐξαχθέντα δὲν περιλαμβάνει τὸ Δοκίμιον αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ πορίσματα πολυχρόνιου ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης σοφῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τοῦ W. Wundt καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἐν τῇ 4ῃ αὐτοῦ συγγραφῇ, τῇ ἐπιγεγραμμένῃ «Ἡ μόρφωσις καὶ ὁ πολιτισμός» πειράται ὁ φιλομαθὴς καὶ φιλόπονος συγγραφεὺς νὰ μεταλαμπαδεύσῃ ἄδρά τινα διανοήματα, ἅπερ ἀνέγινω ἐν συγγράμματι σοφῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Lotze, ἀλλ' ἀποτυγχάνει ἐν τῇ διατυπώσει.

Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ παραβάλλει τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς μᾶζαν (γρ. μᾶζαν), ἧς τὰ μέρη, βραδέως ἐπὶ τὰ πρόσω βαίνοντα καὶ κωλύματι προσκορπύοντα, καταδικάζονται πολλὰκις εἰς ἀκινεσίαν καὶ ἐντελὴ ἀδράνειαν. «Διὰ τοῦτο δ' ἐκάστοτε ὑφίσταται λεπτεπίλεπτον μόνον νῆμα πολιτισμοῦ ἐξυφαινόμενον ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἀχλύτιος καὶ μετ' ἀκατανικτῶς δυνάμεως διὰ τῶν ἀδρανῶν στοιωμάτων ἐπὶ τὰ πρόσω βαίρον τὴν μεταβολὴν καὶ μεταμόρφωσιν αὐτοῦ διενεργεῖ καὶ ἐπιφέρει. Καὶ ἐνίοτε μὲν ἡ εὐρύτης αὐτοῦ (τοῦ νήματος) ἐπαυξάνεται κτλ. κτλ... Οὕτως ἀσαφῶς καὶ ἀκαλλῶς ἀποδίδωσιν ὁ συγγραφεὺς κάλλιστον διανόημα τοῦ Lotze.

Καὶ ὀλίγον κατωτέρω (σελ. 6) ἡ παρομοίωσις τοῦ πολιτισμοῦ πρὸς οὐρανομήνη κύματα, ταχέως καὶ ῥαδίως θρανόμενα καὶ συντριβόμενα σκότος μᾶλλον ἢ φῶς ἐπιφέρει εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἐν σελ. 7 λέγει ὅτι «τὸ σύγχρονον καὶ κυρίως μόνον τοῦτο κέντηται ἀναμφήριστον καὶ μεγίστην μορφωτικὴν δύναμιν, «τὸ δὲ ἐν χρόνῳ παρελθούσι μεγίστην ἐπίδρασιν ἀσκήσαν, αὐτὸ τοῦτο παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἀποβαίνει ἄχρηστον νόμισμα, τῇ ἀξίᾳ τοῦ ὁποίου μὲν ἐτι χρώμεθα, τὸ δ' ἐκτύπωμα αὐτοῦ καθ' ὅλον κλήριον δὲν ἀναγνωρίζομεν.»

Τοιαῦτα θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ μόνος ὁ ἐν παντελεῖ

ἀγνοία τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ διατελῶν.

Ἐν σελ. 8 παρίστησι τὸν Schopenhauer μεταβαλόντα οὕτω τὸν προορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ὥστε καὶ ἡ μόρφωσις οὐδένα πρακτικὸν σκοπὸν ἐπεδίωκε. Τοῦ δὲ Βάκωνος ἡ γνώμη περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς γνώσεως μετέβαλε, λέγει, οὕτω τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης μόρφώσεως, ὥστε σύμψασαν τὴν ἀνθρωπότητα διεκυβέρνα ἡ ἰδέα τῆς χρησιμότητος καὶ ὠφελείας.

Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐπιφέρει ὁ συγγραφεὺς τὰναντία τούτοις. «Ἀλλ' αἱ θεωρίαι αὗται, λέγει, δὲν κατέρωσαν καθ' ὅλοκληρίαν νὰ παραγκωνίσωσι τὰ ἰδεολογικά συστήματα, τὰ ὡς σκοπὸν τὸναντίον τοῦ πολιτισμοῦ ὀρίζοντα τὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἐξύψωσιν τῶν τοῦ ἀτόμου δυνάμεων».

Ἰνα δὲ μὴ ἐπιμηκύνωμεν τὸν περὶ τῆς διατριβῆς ταύτης λόγον, δηλοῦμεν καθόλου ὅτι πολλὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἀσαφῆ καὶ ἀδιανόητα καὶ κακοζήλως ἐκπεφρασμένα.

Ἐκ τῶν πρὸς κρίσιν ὑποβληθέντων ἔργων δεικνύεται ὁ κ. Μάρκος Δασκαλάκης ἀνὴρ φιλόπρονος, μελετηρὸς καὶ πολλῶν γνώσεων ἐγκύμων, ἀλλ' εἰς προώρους τόκους σπεύδων. Βλάπτει δὲ τὰ γενήματα αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδόκιμος περιβολή, δι' ἣς αὐτὰ περιβάλλει. Μὴ φοιτήσας εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου ἐμεινεν ἀγευστος τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης καὶ διὰ τοῦτο ἐν μὲν τῇ Γερμανικῇ ἐκφράζει σαφῶς τὰ διανοήματα αὐτοῦ, διότι ἐδιδάχθη ἐκ τε τῶν συγγραμμάτων τῶν Γερμανῶν φιλοσόφων καὶ διὰ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας τὴν ἐπιστημονικὴν τῶν Γερμανῶν γλῶσσαν, ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ πταίει καὶ περὶ τοῦς μάλιστα τετριμμένους νῦν φιλοσοφικοὺς ὅρους καὶ συντάξεις καὶ γραμματικοὺς τύπους.

Οὕτω δ' ἔχων, ἂν ἐδίδασκεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, θὰ ἐφαινετο καὶ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ὑποδεέστερος.

Ἀντώνιος Κουτσουδέλης

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Λειψία Πανεπιστημίου, ὑφηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ καθηγητὴς νῦν ἐν τῷ Γυμνασίῳ Πειραιῶς, ὑπέβαλε πρὸς κρίσιν τρία ἔργα:

- α') Φιλοσοφίαν τῶν ἀρχαίων.
- β') Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Δύσει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ
- γ') Τὴν νεωτέραν ψυχολογίαν στηριχθεῖσαν εἰς δεδοκιμασμένα πορίσματα καὶ ἔργα ἐπιφανῶν φυσιολόγων καὶ ψυχολόγων Ebbinghaus, Wundt, Ribot, Fechner, Lotze κ. ἄ. Τόμος Α'. Ἐν Ἀθήναις 1910.

Ὁ Ἀντώνιος Κουτσουδέλης διδάσκων ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὡς ὑφηγητὴς, ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, πᾶν φιλοτίμως ἐφιλοπόνησε χάριν τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ δοκίμια τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας, ἐρανισάμενος τὰ προσήκοντα ἐκ τῶν δοκίμων ἱστορικῶν φιλοσόφων τῆς Γερμανίας.

Καὶ εἰς τὴν παρ' ἡμῖν διάδοσιν ψυχολογικῶν γνώσεων κατὰ τὰ πορίσματα τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν μεγάλων Γερμανῶν καὶ Γάλλων ψυχολόγων θέλων νὰ συντελέσῃ, ἤρξατο συντάσσειν ψυχολογίαν, ἣς ἐξέδωκε τὸν πρῶτον τόμον ἐκ σελ. 119. Ἀλλὰ τὰ ἔργα ταῦτα κρίνει ἡ ἐπιτροπὴ ἀνεπαρκῆ ὡς μὴ πληροῦντα τὸν νόμον, ὅστις ἀπαιτεῖ μίαν τοῦλάχιστον πρωτότυπον διατριβήν.

Παναγ. Α. Ἀγιοσοφίτης

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου καὶ γυμνασιάρχης, ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν δύο ἔργα.

- 1) Ἀριστοτέλους θεωρία περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν διανοητικῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρώπων, ἣν ὑπέβαλε τῇ ἐν Ἰένῃ

φιλοσοφικῇ Σχολῇ ὡς διατριβήν ἐπὶ διδασκαρίᾳ καὶ ἀνγορεύθῃ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας. Ἐν Ἀθήναις 1886· ἐκ σελίδων 96.

2) Τὸ ἐγὼ ἐκτὸς πάσης ἀμέσου ἀποκαλύψεως φιλοσοφῶν περὶ τοῦ οὐκ ἐγώ, σχετικῶς τε καὶ ἀπολύτου. Α' μέρος περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ γνώσεως τοῦ σχετικῶς οὐκ ἐγώ. Ἐν Ἀθήναις 1901· ἐκ σελίδων 395.

Ὁ Π. Α. Ἀγιοσοφίτης μόνος ἐκ πάντων τῶν ὑποψηφίων ὑπέβαλε περιεκτικὸν φιλοσοφικὸν ἔργον, δυνάμενον νὰ δείξῃ τὴν περὶ τὰ θεμελιώδη ζητήματα τῆς φιλοσοφίας δύναμιν καὶ ἱκανότητα τοῦ ὑποψηφίου πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς περιληπτικωτάτης τῶν ἐπιστημῶν φιλοσοφίας.

Ἡ ἐναΐσιμος τοῦ Ἀγιοσοφίτου διατριβὴ «Ἀριστοτέλους θεωρία κλπ.» δεικνύει τὸν συγγραφέα αὐτῆς γνώστην τῶν Ἀριστοτελικῶν θεωρημάτων περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀδικεῖ δ' ὅμως αὐτὴν ἡ γλωσσικὴ αὐτῆς περιβολή. Ἀναγκασθεὶς ὁ συγγραφεὺς νὰ γράψῃ ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερον μετεχειρίσθη γλῶσσαν, ἥτις οὔτε καθαρῶς ἀρχαία εἶνε οὔτε ἡ νῦν γραφομένη.

Τὸ δεύτερον αὐτοῦ ἔργον δεικνύει τὸν συγγραφέα αὐτοῦ θαυμαστῶς μελετηρὸν. Ὁ μακρὸς κατάλογος τῶν συγγραφέων καὶ συγγραμμάτων, ἅπερ εἶχεν ὁ συγγραφεὺς πρὸ ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ συγγραμματος τούτου, κινεῖ τοῦ ἀναγνώστου τὸν θαυμασμὸν ἐπὶ τῇ φιλοπονίᾳ τοῦ συγγραφέως.

Ὁ Π. Ἀγιοσοφίτης ἐπιχειρεῖ νὰ λύσῃ τὸ μέχρις ἀπογνώσεως, ὡς λέγει, δυσχερὲς καὶ δυσεπίλυτον πρόβλημα, πῶς τὸ ἐγὼ, πεπερασμένον ὄν, δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ οὐκ ἐγώ, σχετικὸν καὶ ἀπόλυτον.

Εἰ καὶ γινώσκει ὅτι γίγαντες πρώτου βαθμοῦ ἐπάλασαν, ἵνα διαρρήξωσι τὸν πυκνότετον καὶ ἀδιάρρηκτον πέπλον, τὸν καλύπτοντα τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ αἰτίαν, ἀλλὰ πάντες μέχρις ἐνὸς ἔπεσον, ὅμως ἐπιχειρεῖ τῇ λύσει τοῦ προβλήματος συνωδᾶ τῇ λογικῇ φύσει τοῦ ἐγώ. Δι' ὃ ἀναλαμβάνει ν' ἀποδείξῃ ἐπιστημονικῶς

α') Ἐὰν ὑπάρχῃ τι ἐκτὸς τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου κείμενον καὶ πῶς τοῦτο γινώσκεται.

β') Ἐὰν ὑπάρχῃ, τίς ἡ αἰτία αὐτοῦ, καὶ

γ') Τίς ἡ ἀπόλυτος αὐτοῦ αἰτία.

Διὰ τῆς θέσεως τῶν προβλημάτων τούτων ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι ἐθῆκεν ἰδίαν ἀρχήν, ἣν διατυποῖ δι' ἰδίου φιλοσοφικοῦ συμβόλου, ἐκ τεσσάρων θέσεων συγκεκλιμένη.

Δοξάζω, λέγει, κατὰ φιλοσοφικὴν ἀρχὴν καὶ ἐπιστημονικὴν πίστιν.

1) ὅτι ὑπάρχει ἀπόλυτον ὄν, ὅπερ τίθημι ὡς ἀπόλυτον ἐγὼ καὶ ἀπόλυτον πνεῦμα, ὅπερ νοῶ α') ὡς ἀπόλυτον ἐνέργειαν, β') ὡς ἀπόλυτον αἰτίαν, γ') ὡς ἄχρονον, ἄχρονον καὶ ἀνάτιτον.

2) ὅτι ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ ἐπήγαγεν ὁ χώρος, ὁ χρόνος καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς εἶναι.

3) τὸν μὲν χώρον καὶ χρόνον τίθημι α') ὡς ὅρους πραγματικῶς μὲν οἰασθῆποτε ὑπάρξεως τοῦ σχετικῶς οὐκ ἐγώ, λογικῶς δὲ οἰασθῆποτε νοήσεως τοῦ σχετικῶς ἐγώ, β') ὡς αὐτοπράγματα.

4) τὸ ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ εἶναι νοῶ μὲν α') ὡς ἐνέργειαν, τίθημι δὲ

β') ὡς καθαρὸν, ἐν ᾧ κεῖται καθαρῶς ὕλη καὶ πνεῦμα, ἐξ ὧν καὶ δι' ὧν διὰ συνδυασμοῦ καὶ ἀναπτύξεως πέφυκεν.

Ἡ φύσις (—οὐσία ὑλικοπνευματικῇ), ἐξ ἣς καὶ δι' ἣς διὰ δυνάμεων καὶ νόμων, ἀναπτυσσόμενων ταύτων μὲν ἐξ ἐκείνων, ἐνείνων δὲ ἐκ τῆς φύσεως, παρασκευάζει πᾶν φαινόμενον ὑλικὸν καὶ πνευματικόν, σωματικὸν καὶ ψυχικόν, τὸν ἐνδύοντα καὶ ἀνδύοντα κόσμον (σελ. 28—29).

Τὰς 4 ταύτας βάσεις θεωρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὡς ἀπαρτιζούσας τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύμβολον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς θεωρίας, ἣ ἀκολουθεῖ φιλοσοφῶν. Ὀνομάζει δὲ τὴν θεωρίαν ταύτην (ἐν σελίδι 344,2) ἰδανικοπραγματισμὸν.

Ὁ συγγραφεὺς, φρονῶν ὅτι ἐκ τῆς ἀναλύσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς 4ης θέσεως δυνάμεθα νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ οὐκ ἐγώ, προβαίνει εἰς τὴν ἀνάλυσιν αὐτῆς.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως εὕρισκει ὅτι ἐν τῇ καθαρᾷ οὐσίᾳ κεῖν-

τα δύο ετεροβούαι οδοίαι, ἄγνωστοι μὲν μὴ ἀρνήσιμοι δέ. Ἡ μὲν παρίσταται τῷ φιλοσοφούντι ἐγὼ ὡς ζῶσα καὶ ζωοποιούσα, αἰσθητικὴ καὶ αἰσθητικαίουσα, ἡ δὲ ὡς νεκρὰ καὶ ἀναίσθητος. Ἡ μὲν παρίσταται ὡς ἐνεργοῦσα, νοοῦσα καὶ εἰδοποιούσα, ἡ δὲ ὡς πάσχουσα, νοουμένη καὶ εἰδοποιουμένη. Ἐπειδὴ δὲ τῶν διαφόρων ιδιοτήτων καὶ ἐνεργείας ἐχουσῶν δύο τούτων οὐσιῶν μόνον τὰς ἐνεργείας γνωρίζομεν, τὴν δὲ οὐσίαν ἀγνοοῦμεν, θὰ ἐδυνάμεθα, λέγει, νὰ σημειώσωμεν τὴν μὲν πρῶτην ὡς χ, τὴν δὲ δευτέραν ὡς ψ καὶ νὰ γαλέσωμεν τὴν μὲν χ πνεῦμα, τὴν δὲ ψ ὕλην. Ὡστε τὸ ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ καθαρὸν εἶναι (ἡ οὐσία) συνίσταται ἐκ τῶν δύο τούτων ἀγνώστων οὐσιῶν, τῆς χ καὶ τῆς ψ, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης.

Ἐκατέρα δὲ τῶν οὐσιῶν τούτων δύναται, κατὰ τὸν συγγραφέα, ν' ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ μεταβῇ ἐκ τῆς καθαρᾶς αὐτῆς καταστάσεως εἰς ἐμπειρικὴν καὶ ἐμμορφον, ἀλλὰ πάντοτε μόνον ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν ὁμοουσιῶν ὑλικοπνευματικῶν ἀτόμων, ἥτοι μορίων δισυνθέτων ἐκ τῶν δύο οὐσιῶν χ καὶ ψ, πνεύματος καὶ ὕλης.

«Αἱ δύο αὗται οὐσίαι ἀδυνατοῦσι, λέγει, ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῶν καταστάσει καὶ δὴ ὑπάρξει νὰ ἐμφανισθῶσι καὶ δὴ νὰ γνωσθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐγὼ ὑπὸ τὴν κυρίαν αὐτῶν οὐσίαν καὶ φύσιν διὰ τροποποιούμεναι καὶ οὕτως εἰπεῖν μετασυστῶμεναι ἐν τῷ θαυματουργῷ τῆς φύσεως λείδητι, ἐν τῷ ἀπείρῳ τούτῳ ὁργανισμῷ, γνωρίζουσι τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν τῷ ἐγὼ διὰ κινήσεως, ἥτις εἶνε αἰσθητὴ ἐμφάνισις τοῦ ἐνεργεῖν».

Οὕτω δὲ μεταβαίνει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου ζήτημα καὶ τῆς καταγωγῆς τῶν εἰδῶν. Κατασκευάζει δὲ τὴν μετάδασιν τοῦ εἶναι ἐκ τῆς καθαρᾶς αὐτοῦ καταστάσεως εἰς ἐμπειρικὴν «κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ πίστιν».

Ἀλλ' ἡ κατασκευὴ αὐτὴ εἶνε αὐθαίρετος, ἅτε ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ συγγραφέως πίστεως στηριζομένη, καὶ ἡμῖν τοῦλάχιστον ἀκατάληπτος.

Τὰς ἀνωτέρω θεωρίας διεξάγει διεξοδικώτερον ὁ συγγραφεὺς οὕτω σκοτεινῶς, ὥστε δυσχερὲστάτη εἶνε ἡ ἀνάγνωσις καὶ κατανόησις αὐτῶν. Λύει δὲ τὰ δυσχερὲστα προβλήματα ἐπικαλούμενος ἐκάστοτε τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ πίστιν.

Πλὴν τούτου τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε ἀτελές. Πολλῶν σπουδαιοτάτων ζητημάτων τὴν λύσιν ἀναβάλλει νὰ πραγματευθῇ ἐν τῷ II προβλήματι, περὶ θ' ἀποτελέσει τὸ περιεχόμενον τοῦ μὴπω ἐκδοθέντος Β' τόμου.

Τὸ δὲ προκείμενον ἡμῖν ἔργον κατέστησεν ὁ συγγραφεὺς εἰς ἄκρον δύσληπτον περιθάλων τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δι' ὅρων ὅλως ἀήθων ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσι καὶ δυσνοήτων ἢ μᾶλλον ἀκατάληπτων, οἷοι π. χ. εἶνε οἱ ἐξῆς: Ἐγὼ καὶ Οὐκεγὼ, φυσικισμός, ὑποκειμενικοαντικειμενικότης, ἀπολυτότης, ἰδανικοπραγματισμός, θεολογικομυστικὸς ἰδανισμός, ὑποκειμενικοκατηγορούμενον, ὑλικοπνευματικὰ ἄτομα ἢ μόρια, ἐγώτης, ἰδανικοπραγματικὰ οὐσιήματα, ἀντικειμενικοὑποκειμενικὴ ἀλληλεπίδρασις, ὑλικοπνευματικὴ ἄπειρος οὐσία, ἐξαντικειμενικευόμεναι ἀντιλήψεις, ὑποκειμενισμός κτλ. κτλ.

Τοιαῦτα καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια διὰ παντὸς τοῦ ἔργου ἐπαναλαμβάνόμενα καθιστᾶσι τὰ διανοήματα τοῦ συγγραφέως δυσκατάληπτα καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς εἰδικοὺς ἄνδρας.

Διὰ τὴν ἀτέλειαν τοῦ συγγράμματος καὶ διὰ τὰς εἰρημνάς ἐλλείψεις, δι' ἃς κατ' οὐδὲν συμβάλλεται εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς φιλοσοφίας, δὲν δύναται ἡ ἐπιτροπὴ νὰ προτείνῃ τὸν συγγραφέα αὐτοῦ ὡς καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ.

Θ. Ι. Μιχαλόπουλος.

Ἀριστοῦχος διδάτωρ τοῦ φυσικομαθηματικοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου τῷ 1878 μετὰ εὐδόκιμον διδασκαλίαν τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐν τῷ Ἀθῆναις Διδασκαλεῖῳ μετέβη τῷ 1884 εἰς

Γερμανίαν ὡς ὑπότροφος τῆς Κυβερνήσεως, ὅπου ἐσπούδασε ἐπὶ τριετίαν φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις Λειψίας, Βερολίνου, Αἰδελβέργης καὶ Ἰένης μετ' ἐξαιρέτου ἐπιδόσεως μεμαρτυρημένης ὑπὸ τῶν διαπρεπῶν καθηγητῶν Rein, Wundt καὶ Heinze.

Ἐπανελθὼν ἐκ Γερμανίας διορίσθη τῷ 1891 καθηγητῆς τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ τῆς φυσικῆς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Ἐκκλησιαστικῇ Σχολῇ, κατὰ τὸν Σῶθριον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους διευθυντῆς τοῦ ἐν Λαρίσῃ Διδασκαλείου. Τῷ 1895 προήχθη εἰς διευθυντὴν τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου, μὴ ἀποδεξάμενος δὲ τὴν θέσιν ταύτην ἀπελύθη.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1896 διορίσθη νομαρχιακὸς ἐπιθεωρητῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, ἣν θέσιν διατήρησε μέχρι τοῦ 1900. Τῷ 1899 ἐγένετο καθηγητῆς τῆς Α. Β. Γ. τοῦ ἐπιδόξου Διαδόχου τῆς Ἑλλάδος Γεωργίου, τῷ δὲ 1900 καὶ τῆς Α. Β. Γ. τοῦ Βασιλόπουδος Ἀλεξάνδρου.

Ἀπὸ τοῦ 1900 μέχρι σήμερον διδάσκει ἐν τῷ Ἀρσακείῳ Διδασκαλεῖῳ.

Ἐπέβαλε δὲ πρὸς κρίσιν ἔργα διὰ μίαν τῶν δύο κενῶν φιλοσοφικῶν ἐδρῶν, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἄμα καὶ παιδαγωγικῆς.

α') Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις, ἥτοι τὰ ὑλιστικὰ φιλοσοφήματα καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι (1889). Ἐκ σελ. 50.

β') Περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου, ὑπόμνημα ἐπιδοθὲν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς Παιδείας κ. Γ. Θεοτόκην (1889). Ἐκ σελ. 20.

γ') Ὁ λογικὸς κανὼν ex mere negativis nihil sequitur καὶ ἡ περὶ τούτου γνώμη τοῦ Lotze (1890). Ἐκ σελ. 16.

δ') Τὰ περὶ Διδασκαλείου ἀρρένων νομοσχέδια, ἐξεταζόμενα ἐνώπιον τῆς ἐκ Βουλευτῶν 40μελοῦς ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς ὑπὸ Θ. Ι. Μ., ἀντιπροσώπου τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου καὶ εισηγητοῦ τῆς περὶ τῶν νομοσχεδίων τούτων εἰδικῆς τοῦ αὐτοῦ Συλλόγου Ἐπιτροπείας (1890). Ἐκ σελ. 47.

ε') Ὑγιεινὰ καὶ παιδαγωγικὰ ἐλαττώματα τῶν παρ' ἡμῖν ἀρίστων θεωρουμένων θρανίων καὶ νέος τύπος ὑγιεινοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ θρανίου (1903).

Ἀμφότεραι αἱ ἐργασίαι αὗται ἀνεκονώθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν προφορικῶς ἐν τῷ κατὰ Μάιον τοῦ 1893 συνεληθέντι ἐν Ἀθήναις Πανελληνίῳ ἰατρικῷ συνεδρίῳ.

ς') Περὶ τῆς εὐρυτέρας διαδόσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως καὶ περὶ παιδείσεως τῶν ὑπερβεβηκότων τὴν σχολικὴν ἡλικίαν ἀγραμμάτων, εισηγητικὴ ἔκθεσις ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Α' τμήματι τοῦ πρώτου ἐν Ἀθήναις Πανελληνίου ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου (1904—1905). Ἐκ σελ. 52.

ζ') Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι διαδόσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὑπόμνημα τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ Θ. Ι. Μ., εισηγητοῦ τῆς πρὸς σύνταξιν τούτου ἐκλεγείσης ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐπιτροπείας (1905). Ἐκ σελ. 14.

α') Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις.

Ἡ πραγματεία αὕτη, δημοσιευθεῖσα κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ Νέᾳ Ἐφημερίδι καὶ ἀναδημοσιευθεῖσα ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, εἶνε ἔλεγχος τῶν «Ψυχώσεων» τοῦ ἱατροῦ Σ. Ἀποστολίδου, αἵτινες κατὰ τὸν Θ. Ι. Μιχαλόπουλον ἦσαν προωρισμέναι νὰ διαδώσῃσι δεινὰς τινὰς πλάνας, εἰς ἃς σήμερον μόνον ὁ ψυχολογικὸς ὕλισμός τῆς Ἑσπερίας ἐξακολουθεῖ προσφέρων τὸ τελευταῖον θυμιάμα, καὶ αἵτινες, ἂν μὴ ἐγκαίρως καταπολεμηθῶσι, φόβος εἶνε μὴ καταστῶσι τυγὼν καὶ αὗται δημώδεις. Ἐτι δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Σ. Ἀποστολίδου ἀπειλεῖ καὶ τὸν ἡδὴ δυστυχῶς λίαν ἐπιπολάζοντα παρ' ἡμῖν τρόπον τοῦ θεωρεῖν τὰ ἐπιστημονικὰ προβλήματα, καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ σοβαρώτατα, καὶ ἀποφάνεσθαι μετ' ἐλαφρᾶς τῆς συνειδήσεως περὶ πάντων πρὶν ἢ ἡδὴ ἐννοήσωμεν ἀκριβῶς κἀν περὶ τίνος πρόκειται» (σελ. 7—8).

Διαιρεῖ δὲ ὁ Μιχαλόπουλος τὸν ἔλεγχον αὐτοῦ εἰς δύο μέρη. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ (I—V) δεικνύει τὸ πλεονέκτημα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅτι ἀσχολούμεναι περὶ τὰ αἰσθητὰ κερδαίνουνσιν εὐκολώτερον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν τοῦ κοινοῦ ἐμπιστοσύνην. Οἱ δ' εὐφρανταστότεροι αὐτῶν ὁπαδοὶ ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἐπιτυχίας

ἐξάγουσι πολλάκις τὰς παραδοξότατας ἀκολουθίας· λησμονοῦσι δὲ ὅτι αἱ βάσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ διὰ καὶ τῶν φιλοσοφημάτων τούτων εἶνε ἀνεπαρκεῖς καὶ λίαν ἀσθενεῖς, ὅπως δεῖξωσι τὸν μεταξὺ ψυχικῶν καὶ σωματικῶν φαινομένων σύνδεσμον. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, καὶ ἂν τὰ γεγονότα, ὅπερ παρατηροῦσιν ἢ ἀνακαλύπτουσιν ἢ τυχὸν προλέγουσιν, ὥς καθ' ἑαυτὰ ἀναμφίλεκτα, ὅμως περὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν καὶ τῶν ἀληθῶν αἰτίων, ἐξ ὧν συμβαίνουσι ταῦτα, ἢ τηροῦσι σιγὴν νεκρικὴν ἢ προσφέρουσιν ἡμῖν ἐπὶ τέλους καθαρὰς ὑποθέσεις καὶ δόγματα καὶ θεοὺς ἀπὸ μηχανῆς, προωρισμένους νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰ ἀγνωστικά διὰ τῶν ἀγνώστων. Διὸ ψέγει τὴν τὸλημν ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες πρὶν ἢ ἐμβαθύνωσιν εἰς αὐτὰ τὰ προβλήματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀναλαμβάνουσι νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς ἐν ὀνόματι τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας καὶ τῆς βιολογίας οὐ μόνον τὰ κατὰ τὰς ἐπιστήμας ταύτας, ἀλλὰ καὶ καὶ περὶ παντός ἄλλου δυνατοῦ ζητήματος εἴτε ἐκ τοῦ διανοητικοῦ εἴτε ἐκ τοῦ ἡθικοῦ κόσμου.

Εἰς τὸ λάθος τοῦτο ὑπέπεσε, λέγει, καὶ ὁ Σ. Ἀποστολίδης, ὅστις ἀνέλαβε μετὰ τινος ἀρελείας διὰ μέσου ἁδρῶν ἀντιφάσεων καὶ παραλογισμῶν νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὰ ἄδυστα τῆς ὑλιστικῆς σοφίας καὶ νὰ διδάξῃ ἡμᾶς περὶ «ἐγκεφαλικῶν πράξεων» (!) καὶ ὅτι αἰσθησις καὶ διάνοια καὶ βούλησις παράγονται ἐξ ἀπλῶν κινήσεων καὶ συνδυασμῶν τῶν μορίων τῆς ὕλης, νὰ διδάξῃ τοὺς τυχὸν περὶ τὰς ἱστορικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιστήμας ἀσχολούμενους ὅτι τοῦ λοιποῦ «θέον ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ νὰ ἐρευνῶμεν τὸν λόγον τῆς ἀναπτύξεως τῶν φαινομένων διανοητικῆς καὶ ἡθικῆς τάξεως». (σελ. 102 τῶν Ψυχώσεων).

Αἱ ῥήσεις αὗται δὲν ἐκφέρονται, λέγει ὁ Μιχαλόπουλος, ὡς ἀτομικαὶ γνώμαι ἰδιωτῶν, ἀλλὰ κηρύσσονται εἰς τὸ Πανελλήνιον ὡς ἀλήθεια («ὅς ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη περὶ φύσεως ἐπεβεβαίωσε κατὰ γράμματα»!).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Ἀποστολίδου «ὅτι πάντα τὰ φαινόμενα φυσικὰ ἢ βιολογικά, ψυχικὰ ἢ κοινωνιολογικά ἀναγνύονται ἐπὶ τέλους εἰς μίαν ἐπιστήμην, τὴν γενικὴν μηχανικὴν, καὶ ὅτι αἰσθησις ἢ αἰσθητά καὶ ἰδέαι οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ σύστημα κινήσεων τῶν μορίων τῆς νευρικῆς οὐσίας»—εἶνε ἰσχυρισμὸς τοῦ Jules Soury, στρέφεται ὁ Μιχαλόπουλος τὸν λόγον πρὸς τὸν Jules Soury (σελ. 1—19), πρὸς δὲ ἀντιτάσσει τὸν Du Bois-Reymond ἀποφαινόμενον, ὅτι ἡ νῦν ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν συνείδησιν ἐκ τῶν ὑλικῶν ὄρων, ὅς οὗτος αὕτη ἐμφανίζεται, κατὰ δὲ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι ἔσται ποτὲ τοῦτο δυνατόν.

Ἐπάγεται προσέτι ὁ Μιχαλόπουλος κατὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ J. Soury τὰς γνώμας τοῦ Wundt, τοῦ J. Moreau καὶ τοῦ Griesinger. Τοὺς δύο δὲ τελευταίους ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ψυχώσεων» κατέταξεν εἰς τοὺς ὑλιστάς.

Καὶ ὁ μὲν Wundt ἀντιτάσσει πρὸς τὸν ὑλισμὸν ὅτι αἱ ἐν τῷ νευρικῷ συστήματι φυσιολογικαὶ λειτουργίαι, ὅς ὁ ὑλισμὸς ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ ἐπικαλεῖται, δὲν εἶνε αὐτὰ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα.

Ὁ δὲ J. Moreau ἀποφαίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ταυτίζηται ἡ ψυχὴ τῷ σώματι ἢ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ.

Ὁ δὲ Griesinger λέγει: ὅσον καὶ ἂν προχωρήσῃ τις εἰς τὰ μυστήρια τῆς χημείας, τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τῆς φυσικῆς κλπ., ἅτινα τελοῦνται κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, οὐδὲν κατορθοῖ· διότι δονήσεις, κινήσεις, ἠλεκτρισμὸς, μηχανικὴ, πάντα ταῦτα δὲν εἶνε ψυχικὴ κατάστασις, ἰδέα. Πῶς δὲ ταῦτα μεταμορφοῦνται εἰς ψυχικὰ φαινόμενα, τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ μένῃ ἄλυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Ἡ ἐξήγησις ἄρα τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐκ τῆς κινήσεως ὑλικῶν ἀτόμων ἀποδείκνυται προῖον φαντασίας μᾶλλον ἢ ἐπιστήμης.

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ ἐλέγχου ἐξετάζει τὰς βάσεις τοῦ ὑλισμοῦ καὶ δεικνύει αὐτὰς ἀυστάτους.

Ἡ κλεις τῆς πλάνης αὐτῶν εἶνε, λέγει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι συγχέονται τὰς ὑποθέσεις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης πρὸς αὐτὰ τὰ ἐπιστημονικὰ γεγονότα.

Τὰ ἄτομα, ἐξ ὧν ὁλόκληρος ὁ ὑλισμὸς κρέμαται, εἶνε καὶ αὐτὰ ἀπλὰ ὑποθέσεις καὶ διὰ τὸ ὑποθέσεις κυροῦνται πληθὺν ἀντιφάσεων καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης μόνον ἀνέχονται αὐτὰς αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Ἄν δὲ παρὰ πάντα τούτα ποιῶνται ἐτι χρῆσιν τῆς ἀτομικῆς θεωρίας πολλοὶ τῶν φυσικῶν, ἔχουσιν ὅμως τὴν συνείδησιν ὅτι μεταχειρίζονται αὐτὴν ὡς προσωρινὴν ὑπόθεσιν, ὡς ἀναγκαῖον σταθμὸν ἐν τῇ μακρᾷ ἐτι πορείᾳ τῆς ζητήσεως τῆς ἀληθείας.

Μόνοι οἱ ὑλισταὶ ἀναπαύονται μακαρίως ἐπὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀτόμων οὐδόλως ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ ἄτομα, ἐφ' ὧν στηρίζουσι τὰ δόγματα αὐτῶν, εἶνε ὅλως ὑποθετικά καὶ ἀμφίβολα καὶ ὅτι σαφὴ παράστασιν αὐτῶν, ἀπληλαχμένην ἀντιφάσεων, οὐδεὶς ἔχει οὐδὲ δύναται νὰ ἔχῃ. Αἱ πολυθρόνηται ἄρα «σαφεῖς παρασιώσεις τῶν πραγμάτων» τοῦ Ἀποστολίδου καὶ τὰ δῆθεν αἰσθητὰ γεγονότα, ἐφ' ὧν βασίζονται αἱ ὑλιστικαὶ δοξασταί, ἐξελέγχονται λέξεις καὶ φράσεις κεναί.

Ἦλθῃ καὶ ἄτομα εἶνε ὑποθέσεις τῆς ἡμετέρας διανοίας, εἶνε πλάσματα αὐτῆς. Ἄν δὲ ὑπάρχουσι πραγματικῶς καὶ ἐντὸς ἡμῶν καὶ διὰ τοιαῦτα, οἷα φαντάζονται οἱ ὑλισταὶ ἢ τούταντος οἷα νοεῖ αὐτὰ ὁ Λεϊβνίτιος ἢ καὶ ἄλλως πως, μένει ἐτι ἀγνωστον. Εἶνε δὲ παιδαριῶδες τὸ ἐρμηνεύειν τὴν διάνοιαν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς πλάσμάτων (τ. ἔ. τῶν κινουμένων ἀτόμων) καὶ κηρύττειν, ὡς πράττει ὁ Soury, ὅτι ἡ μὲν διάνοια εἶνε «ἐφεμέρου καὶ δευτερευούσης σημασίας, αἱ δὲ ὑποθέσεις τῆς διανοίας ταύτης, οἷα εἶνε ἡ τῶν ὑλικῶν ἀτόμων κινήσεις, εἰσὶν ἐξόχου καὶ μονίμου σημασίας καὶ ἀποκαλύπτουσι τὴν μόνην καὶ αἰώνιαν ἀλήθειαν.

Τοῦτο εἶνε τὸ δεινὸν ἐπιστημονικὸν σφάλμα τῶν ὑλιστῶν, ἡ idée fixe αὐτῶν.

Οἱ ὑλισταί, οἵτινες ἀποστρέφονται τὰς μεταφυσικὰς θεωρίας, ἀγνοοῦσιν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ὕλης εἶνε πολλῶ μᾶλλον μεταφυσικὴ ἢ ἡ τῆς ψυχῆς.

Τὸ ἀύστατον τοῦ ὑλισμοῦ καθίσταται καταφανὲς καὶ ἡ παντελὴς αὐτοῦ ἀδυναμία πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀλληλουχίας τῆς ἐσωτερικῆς πείρας. Ὁ ὑλισμὸς, λέγει ὁ Wundt πλανᾶται πλάνῃ λογικῇ ἀνίατον.

Ὁ ἐλεγχος τῶν ψυχώσεων τοῦ Σ. Ἀποστολίδου δεικνύει τὸν συγγραφεὰ αὐτοῦ ἐντριβὴ περὶ τὰ φιλοσοφικά θεωρήματα, ἀρχαῖά τε καὶ νεώτερα, καὶ γνώστην τῆς φιλοσοφικῆς φιλολογίας. Ἐπραγματεύθη δὲ τὸ ζήτημα μετ' ἀγχινοίας καὶ εὐστροφίας, μετὰ δυνάμειος λόγου καὶ γλώσσης σαφοῦς καὶ καθαρᾶς.

Ἀξιόλογος εἶνε καὶ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Μιχαλοπούλου, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἐκ δύο ἀποφατικῶν προτάσεων δύναται νὰ προκύψῃ ἔγκυρον συμπέρασμα.

Τὰ λοιπὰ αὐτοῦ ἔργα εἶνε ὑπομνήματα καὶ ἀνακοινώσεις πολλοῦ λόγου ἄξια, ἐν αἷς ὁ ἐμπειρὸς περὶ τὰ εκπαιδευτικά ἡμῶν πράγματα ἀνὴρ συνεβούλευεν ἐκάστοτε τὰ προσήκοντα πρὸς ἀνύψωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἥς ἀνάματος εἶνε λειτουργός.

Ἐκ τούτων ἐξαίρετον τὸ ὑπόμνημα «περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι διαδόσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν» διὰ τὰ εὐρὴα θεωρητικά καὶ πρακτικά περίσματα, ἃ συνάγει ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν μαθημάτων.

Διὰ τοῦ ὑπομνήματος τούτου σκοπὸν προέθετο ὁ συγγραφεὺς νὰ καταδείξῃ τὴν τῶν φυσικῶν μαθημάτων θεωρητικὴν ἄμεινον καὶ πρακτικὴν σπουδαιότητα, τὴν πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ποικίλων ἀνεκμεταλλεῦτων ἐτι κεφαλαίων καὶ πηγῶν τοῦ ἐθνικοῦ πλοῦτος ἀπαραίτητον ἐκ τῶν μαθημάτων τούτων συνδρεμὴν, τὴν ἀδικοιολόγητον ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐν τῇ δημοσίᾳ ἐκπαιδεύσει παρομῆλθιν καὶ σχεδὸν κατάργησιν τῶν φυσικῶν μαθημάτων, ἐφ' ὧν τὰ πεπολιτισμένα κράτη προσπαθοῦσι νὰ στηρίξωσι τὴν ὑλικὴν καὶ ἡθικὴν αὐτῶν εὐημερίαν. Ἐρχόμενος δὲ ὁ Μιχαλόπουλος εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα παρατηρεῖ, ὅτι ἐν 1460 σχολείοις τοῦ λαοῦ, τοῖς καλουμένοις Γραμματείοις, οὐδὲν φυσικὴν μάθημα διδάσκοντο, πενιχρὰν δὲ λίαν πορὶ τὰ φυσικὰ μαθήματα μόρφωσιν λαμβάνουσιν οἱ παῖδες ἐν τοῖς δημοτικαῖς σχολείοις, ὧν οἱ διδάσκαλοι ἐμορφώθησαν ἐν τοῖς Διδασκαλείοις. Ἐν δὲ τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις ὡς διδάσκονται ἀνεπαρκῶς γεννᾷ τὴν πρὸς αὐτὰ ἀδιαφορίαν, πολλάκις δὲ καὶ ἀποστρέφει. Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ τῆς ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκαλίας αὐ-

των, ἐν οἷς τὰ φυσικά μαθήματα καὶ ὀλίγιστα εἶνε καὶ ἀνεπαρκέστατα διδάσκονται. Πρὸς δὲ τούτοις διδάσκονται αὐτὰ ὑπὸ διδασκάλων μὴ εἰδικῶν, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν ὑπὲρ τοὺς 150 εἰδικοί διδάκτορες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐκ τῶν 285 καθηγητῶν ἐν τοῖς Γυμνασίοις τοῦ Κράτους μόνον δύο, εἰς ἐν Ἀθῆναις καὶ δευτέρος ἐν Πάτραις, εἶνε διδάκτορες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐν τοῖς γυμνασίοις τῆς Ἑσπερίας διδάσκονται τὰ φυσικά μαθήματα ἐν 20 ὥραις, παρ' ἡμῖν δὲ ἐν ἑνδεκα (11) μόνον.

Πρέπει δὲ νὰ προστεθῇ τὸ μάθημα τῆς Ὀρυκτολογίας καὶ πρὸ πάντων τὸ τῆς Χημείας διὰ τοῦτο ὁ χρόνος τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν πρέπει νὰ αὐξηθῇ κατὰ ἐν τοῦλάχιστον ἔτος.

Πρὸς τούτοις ἀνάγκη νὰ περιληφθῶσιν ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν γυμνασίων, τῶν ἑλλην. σχολείων καὶ αὐτῶν τῶν δημοτικῶν ὥραις τινες ἀσκήσεων τῶν μαθητῶν περὶ τὰ φυσικά μαθήματα. Βελτίωσιν ἀπαιτεῖ ὁ Μιχαλόπουλος καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας.

Ἐκ τῆς παραμελήσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν προέρχεται, λέγει ὁ Μ., ἡ καθυστέρησις τῆς παραγωγικῆς ἰκανότητος τοῦ τόπου καὶ ἡ λυπηρὰ κατάστασις τῶν δημοσίων ἡμῶν οἰκονομικῶν.

Ἡ ἀξία τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς :

- α') παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ γενικὴν μόρφωσιν,
- β') παρέχει ἐξαιρετὸν μέθοδον πρὸς ἐρευνᾶν καὶ ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων διότι καθίστησι τὸν παῖδα ἱκανόν,
- 1) νὰ προσέχη πρὸ παντὸς εἰς τὰ πράγματα,
- 2) νὰ ἔχη τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν,
- 3) νὰ μὴ ἀποφαίνηται ἐπιπολαίως,
- 4) νὰ ἀνευρίσκη τὰ κεκρυμμένα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολλῶν αἰτία καὶ τοὺς νόμους τῶν μεταβολῶν.
- 5) νὰ ποιῆται πλουσίας καὶ πολυτίμους ἐφαρμογὰς τῶν ἰδιοτήτων τῶν ὄντων καὶ τῶν φυσικῶν νόμων,
- 6) νὰ κρατῇ τὴν ἐφ' ἑαυτοῦ πεποιθήσιν ἐπὶ πλέον δὲ
- γ') ἡ παρατήρησις καὶ σπουδὴ τῆς φύσεως εἶνε ἡ πρώτη διδασκαλὸς τοῦ συναισθημάτων τοῦ καλοῦ,
- δ') αὕτη κατὰ πρῶτον λόγον συνετέλεσεν εἰς τὴν διέγερσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Διὰ πάντας τοὺς εἰρημένους λόγους τὰ φυσικά μαθήματα εἶνε παιδευτικὸς ἀπαραίτητος οὐ μόνον εἰς τὸν μέλλοντα γεωργόν, κτηνοτρόφον, βιομήχανον, ἔμπορον κλπ., ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς διὰ τῆς σπουδῆς τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν ἐπιδιωκομένης παιδεύσεως.

Συμβάλλονται προσέτι τὰ φυσικά μαθήματα διὰ τοῦ πλούτου τῶν θειτικῶν γνώσεων καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἐπιτυγχανομένης ἐξαιρέτου εἰδολογικῆς μορφώσεως εἰς ἀρτιωτέραν καὶ πραγματικωτέραν κατανόησιν παντὸς συγγραφέντος καὶ πάσης ἐπιστήμης καὶ δι' τῆς ψυχολογίας, τῆς ἐθνολογίας, τῆς κοινωνιολογίας, τοῦ δικαίου καὶ ἰδία τοῦ ποινικοῦ, τῆς ἱστορίας, τῆς ἠθικῆς, τῆς παιδαγωγικῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας καθόλου.

Δι' ὃ παρακαλεῖ τὴν σεβαστὴν Κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς τὰ ἀναγκαῖα νομοθετικά καὶ διοικητικά μέτρα πρὸς πραγματικωτέραν καὶ σκοπιμωτέραν παρὰ τῷ λαῷ διάδοσιν τῶν φυσικῶν ἀληθειῶν καὶ τῶν ἐφαρμογῶν αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν τῆς τε ἰδιωτικῆς καὶ τῆς δημοσίας καθόλου ευημερίας.

Πλὴν τῆς θεωρητικῆς δράσεως ὁ Μιχαλόπουλος ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ πρακτικὴν πάσης τιμῆς ἀξίαν. Τὴν ἀρτίαν αὐτοῦ παίδευσιν περὶ τὰ φυσικά, τὰ παιδαγωγικά καὶ φιλοσοφικά ἐφήρμοσε μετὰ ζήλου ἀξιαγάρστου ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὡς καθηγητῆς, ὡς διευθυντῆς Διδασκαλείου καὶ ὡς ἐπιθεωρητῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων τοῦ νομοῦ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Οἱ δὲ καρποὶ τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ δράσεως ὡς ἐπιθεωρητοῦ, ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ἥτις ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐκ τῶν σχολικῶν ἀγώνων τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων κατὰ τὸ 1899, ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς τῆς 25 Μαγρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἥς μετέ-

σχον διασχίλοι μαθηταὶ στρατιωτικῶς μεμορφωμένοι καὶ συνταγμένοι, ἐκ τῆς σχολικῆς ἐκθέσεως ἰκνογραφημάτων καὶ καλλιγραφημάτων τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, πολλοὺς καὶ δικαίους ἐπαίνους ἀπένευεν τῷ ἐπιθεωρητῇ Μιχαλόπουλῳ. Καὶ ἡ ἐκθεσις προϊόντων σιροτροφίας τῶν δημοτικῶν σχολείων θηλέων Ἀθηνῶν, καὶ οἱ σχολικοὶ κῆποι καὶ ὁ καταρτισμὸς σχολικῶν φυσιογραφικῶν συλλογῶν ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν προτεπόρισαν τῷ Μιχαλόπουλῳ εὐφημίαν.

Λυπηρὸν ὅτι ὁ οὕτως ἀρτίως συγκεκροτημένος οὗτος ἀνὴρ δὲν ἀνέλαβε νὰ πραγματευθῇ ὠρισμένον τι φιλοσοφικὸν ἢ παιδαγωγικὸν ζήτημα, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὸν νόμον, ὅστις ἀπαιτεῖ πρῶτότυπον διατριβήν.

Χρῆστος Ἀνδρουτσος.

Διδάκτωρ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Λεϊψίᾳ Πανεπιστημίου, διδάξας ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ καὶ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἡρακλείου Κρήτης ὡς διευθυντῆς αὐτοῦ, νῦν δὲ διδάσκων ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἐξῆς συγγράμματα παραγγέλλων μίαν τῶν δύο κενῶν ἐδρῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου, τὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ φιλοσοφίας.

1) Τὴν ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴν αὐτοῦ, Τὸ κακὸν παρὰ Πλάτωνι. Ἐννοία τοῦ κακοῦ. Ἐν Ἀθῆναις 1896.

2) Τὸ κακὸν παρὰ Πλάτωνι. Ἀρχὴ τοῦ κακοῦ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1897.

3) Τὴν τοῦ Πλάτωνος θεωρίαν τῆς γνώσεως.

4) Δογματικὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθῆναις 1907.

5) Κριτικὴν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας. Ἐν Ἀθῆναις 1909.

6) Οἰκογένεια καὶ πολιτεία. 1910.

7) Λόγος περὶ Τολστόη. 1910.

8) Φρειδερίκος Νίτσε. 1911.

9) Αἱ θεωρίαι τῆς προσοχῆς. Ἐν Ἀθῆναις 1911.

10) Ψυχολογία καὶ Λογικὴ πρὸς χρῆσιν τῶν Γυμνασίων.

Διὰ τῆς 1ης καὶ 2ας διατριβῆς ἀνέλαθεν ὁ Ἀνδρουτσος νὰ πραγματευθῇ περὶ σπουδαιότητος ἐν τῇ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ ζητήματος, ἀπαράστου ὡς πρὸς τοῦτο διὰ τοῦτο περιπίπτει εἰς πλείστα πραγματικά σφάλματα, ἅτινα καθίστησιν ἐτι μείζονα διὰ γλώσσης ἀσαφές.

Α' Πραγματικὰ σφάλματα.

1ον) Ἐν Α', 6, σημ. φέγει τὸν συγγραφέα τῆς «Ἠθικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» Schmidt ὅτι τὸ κακὸς ὑπολαμβάνει ὡς σημαῖον καὶ τὸν ἀγεννή. Ἀλλ' ἐὰν ἐνεθυμεῖτο ὁ Ἀνδρουτσος τὸν Ὀμηρικὸν στίχον ἀλλ' ἀνδρῶν τὸ γένος ἐστὶ διοτρεφέων βασιλικῶν σκηπτούχων, ἐπεὶ οὐ κε κακοὶ τοιοῦτοδε τέκοιεν (Ὀδ. Δ'.. 63) καὶ τὸ τοῦ Σοφοκλέους «... οὐ μὲν γὰρ οὐδ' ἐὰν ἐγὼ 'κ τρίτης μητρὸς φανῶ τρίδουλος, ἐκφανεῖ κακὴ (Ὀιδ. Τύραν. 1062). Πρβλ. καὶ στίχ. 1079 «τὴν δυσγένειαν τὴν ἐμὴν αἰσχύνησθαι» δὲν θὰ ἔψεγε τὸν σοφὸν Γερμανόν.

2) Ἐν Α'. φ. λέγει ὅτι «αἱ ἰδέαι (τοῦ Πλάτωνος) μεταποιοῦνται εἰς ἰδιότηας τῶν αἰσθητῶν ὄντων». Ταῦτα λέγει ὁ Ἀνδρουτσος ἐξ ἀγνοίας τῶν Πλατωνικῶν δογμάτων. Τὰ ἐν Φαίδωμ (100c) καὶ (103c), Συμπόσιῳ (211, B), Τιμαίῳ (28 A, 29- A-), Σοφιστῇ (265c), Κρατύλῳ (389 A καὶ e), Πολιτείᾳ (I, 596 B) καὶ Φιλήβῳ (29, A καὶ 62 A κ. ἐξ.) διδάσκουσι σαφῶς ὅτι ὁ Ἀνδρουτσος πολὺ ἐλαφρῶς ἐξήτασε τὸ πρᾶγμα.

3ον) Ἀποπα εἶνε καὶ τὰ ἐξῆς «εἴτε αἱ ἰδέαι περιέχονται ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ νῷ, εἴτε καὶ ἂν αὐτοῦ κεχωρισμέναι διατελοῦσιν».

Εἶνε πλέον δυνατὴ τοιαύτη ὑπόθεσις : Ὁ ταῦτα λέγων δεικνύει τὰ νῦν περὶ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας κρατοῦντα : Ἐπειτα, ἂν ὑποθεθῇ ὅτι αἱ ἰδέαι περιέχονται ἐν τῷ νῷ τοῦ Θεοῦ, ὡς τῶν νέων Πλατωνικῶν πολλοὶ ἐδίδαξαν καὶ ἄλλοι.

υστερον εκείνοις ακολουθήσαντες, πῶς δύναται ὁ δημιουργὸς νὰ μεταποιῇ τὰς ἰδέας, τὰ νοήματα δηλὸν ὅτι αὐτοῦ, εἰς ἰδιότηας τῶν αἰσθητῶν ὄντων, ὡς λέγει ὁ Ἀνδρούτσος ;

4ον) Ἐν Β', 16 νομίζει ὁ συγγραφεὺς ὅτι τὸ ἄπειρον τοῦ Φιλήσου εἶνε διάφορον τῆς ὕλης τοῦ Τιμαίου ἀκολουθῶν τῷ Heinze (Xenocrates 21). Ἀλλ' ἂν ἐξήταξεν ἐπιμελέστερον τὸ ζήτημα, θὰ εὕρισκεν ὅτι ταῦτα οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσιν.

Καὶ ἄλλα πράγματικα σφάλματα δὲν εἶνε σπάνια ἐν ταῖς δυσὶ πρώταις διατριβαῖς τοῦ Ἀνδρούτσου.

Ἀξία περιεργίας εἶνε ἡ γνώμη, ἣν ὁ Ἀνδρούτσος ἔχει περὶ φιλοσοφίας, ἣν θέλει νὰ διδάξῃ τοὺς Ἕλληνας.

Ἐν Α', 20 λέγει. «Αἱ ἀντιφάσεις παύσαν ἀείποτε ὁ κοινὸς κληρὸς τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ μεταγενεστὴ καὶ πάλαι καὶ νῦν εἶνε αὐτόχρονον κοινολόγιον ἀντελογιῶν ἐπιμελῶς συνειρημοποιημένων». Καὶ

Ἐν Β', 13. «Αἱ ἀντιφάσεις ἦσαν καὶ πάλαι καὶ νῦν ὁ πιστὸς σύντροφος τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ Πλατωνικὴ φιλοσοφία μεταφυσικὰς καὶ φυσιολογικὰς, θερησκευτικὰς, ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς δόξας ἀδιακρίτως συνυφαίνουσα ἤμισια ἡδύνατο νὰ διατυπωθῇ εἰς πλήρως τι ἄνευ ἀντιφάσεων ὅλον».

Β' Γλωσσικαὶ ἀνωμαλίαι.

Ἡ γλωσσικὴ περιβολὴ τῶν διανοημάτων τοῦ Ἀνδρούτσου εἶνε εἰς ὑπερβολὴν ἄκρως. Μακρά, περίπλοκα, ἀδιανόητα καὶ λαβυρινθώδεις περιδοὶ διήκουσι διὰ παντός τοῦ ἔργου καὶ καθιστοῦσι τὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατανόησιν αὐτοῦ δυσχερεστάτην.

Τὸ 3ον ἔργον «Ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία τῆς γνώσεως» ὑπεβλήθη τῷ 1898 εἰς τὸν Σούτσειον φιλοσοφικὸν διαγωνισμόν. Εἰ καὶ ἦτο τὸ μόνον εἰς τὸν διαγωνισμόν ὑποβληθέν ἔργον, ἡ ἐπὶ τοῦ διαγωνισμοῦ ἐπιτροπεία δὲν ἐνέκρινεν αὐτό. Προκηρυχθέντος καὶ αὐθις τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὑπεβλήθη τὸ δεύτερον πάλιν μόνον ἄνευ ἀνταγωνιστοῦ. Ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία ἀποδέλεσεν εἰς τὸ ὅτι «μόνος ἐκ τῶν λογίων Ἑλλήνων ἐφιλοτιμήθη ν' ἀποδυθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ δὲν ἀπεθαρρύνθη ἀποτυχῶν» ἔκρινε τὴν πραγματείαν ἀξίαν βραβεύσεως ἐπὶ τῷ ὄρῳ «νὰ διαρθρῶσθαι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς τὰς ὑπὸ τῶν κριτῶν ὑποδεικνυόμενας ἐλλείψεις».

Ὡστε τὸ ἔργον τοῦτο συνετελέσθη ὡς ἔχει νῦν ἐκ τῆς συνεργασίας τοῦ συγγραφέως καὶ δύο ἀγωνοδικῶν ἐπιτροπειῶν.

Τὸ 4ον ἔργον, «Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας» ἀνῆκον εἰς τὴν Θεολογίαν, ὑπέβαλεν ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς ὡς «φιλοσοφικὴν ἐκφορὰν δεδομένης ὕλης» !

Τὸ 5ον «Κριτικὴ τῶν θεμελιωδῶν δοξῶν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας», εἶνε φροντιστηριακὸν γύμνασμα, ὅπερ γεγραμμένον ἐστὶ τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς συντάξας ἀνέγνω, ὡς ἐν ἀρχῇ (σημ. σελ. 3) τῆς πραγματείας λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἐν τῷ φιλοσοφικῷ φροντιστηρίῳ τοῦ καθηγητοῦ Heinze. Ἀλλὰ μετενεγκὼν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δὲν ἠμῆνευσεν ἑλληνιστὶ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Κριτικὴ». Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει τὴν κριτικὴν τέχνην ἢ ἐπιστήμην, καὶ ἐπομένως ὅπως ἀνορμύτως πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς διατριβῆς κείται ὡς ἐπιγραφή αὐτῆς.

Ὁ συγγραφεὺς ἐλέγχει τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπομένως ἔλεγχον ὤφειλε νὰ ὀνομάσῃ ἑλληνιστὶ τὴν διατριβὴν καὶ οὐχὶ κριτικὴν. Καὶ τὸ περιεχόμενον δ' αὐτῆς οὐδὲν νέον προσφέρει εἰς τὴν γνῶσιν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας.

Τὸ 6ον ἔργον, «Οἰκογένεια καὶ πολιτεία» εἶνε ἀναδημοσίευσις ἄρθρου τοῦ συγγραφέως, δημοσιευθὲν ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀκροπόλει», «ἐπεκταθὲν δὲ καὶ διασαφηρισθὲν χάριν τῶν πολλῶν», ὡς λέγει αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 4. Ἐπομένως δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, προκειμένου περὶ ἔργων ἐπιστημονικῶν. 7ον) Ὁ περὶ Τολστόν λόγος, ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρισσῶ. Ὡς λόγος ρητορικὸς εἶνε λαμπρὸς, ὡς ἐπιστημονικὸν ἔργον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ.

Ἡ ἀναίρεσις τῶν θερησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν δοξασιῶν τοῦ Τολστόν δὲν εἶνε πειστικὴ. Ὁ συγγραφεὺς ἐνορᾷ ἀντιφάσεις, ἐνθα κατ' αὐτὴν τοῦ συγγραφέως τὴν ἔκθεσιν ἐξεταζόμενοι δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ἀντιφάσεις. Π. γ. ἐν σελ. 22 μ. λέγει ὁ

συγγραφεὺς : Ἡ ἠθικὴ τοῦ Τολστόν, ὅτι ὁ «ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει ν' ἀνθίσταται εἰς τὸ κακὸν διὰ τῆς βίας» χωριζομένη ἀπὸ πάσης θερησκευτικῆς ἰδέας καὶ διαθέσεως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συγκρατῇ καὶ μορφώσῃ ἄνθρωπους». Ἀλλ' ἐληφθόντες ὁ Ἀνδρούτσος ὅτι πρὸ ὀλίγων γραμμῶν εἶπεν, ὅτι ὁ Τολστόν εἶχε ἴδιον χριστιανισμόν, ὅτι ἐσχημάτισε κατὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀνάγκας θερησκείαν, ἣν παρίστη ὡς τὸν ἀρχέγονον χριστιανισμόν.

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ἐπιφέρει ὁ συγγραφεὺς «ἡ ἐν τῷ Θεῷ ἐκμηδένισις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶνε ἄρσις τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, ὡς φρονεῖ ὁ Τολστόν». Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου ἐπικαλεῖται ὁ Ἀνδρούτσος τὴν μαρτυρίαν τοῦ Schelling, παρατηρῶντος, ὅτι «οὐδεὶς δύναται νὰ νοήσῃ αὐτὸν ἐκμηδενίζομενον, ἂν μὴ συγχρόνως ἐννοήσῃ αὐτὸν καὶ ὡς ὑπάρχοντα». Ἀλλὰ ταῦτα δεικνύουσι μόνον ὅτι ἡ δόξα τοῦ Τολστόν εἶνε ἐσφαλμένη, οὐχὶ δὲ καὶ ἀντιφατικὴ. Θ' ἀντέφασκε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Τολστόν, ἐὰν δυσχερίζετο ὅτι ἡ ἐν τῷ Θεῷ ἐκμηδένισις τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἅμα καὶ δὲν εἶνε ἐκμηδένισις. Τὸ ἰάναντι ἅμα ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν λέγεται ἀντίφασις κατὰ τὸν εὐρετὴν τοῦ νόμου τῆς ἀντιφάσεως Ἀριστοτέλην.

Ὁ Ἀνδρούτσος οὐκ ὀρθῶς παρατάσσει τὸν Τολστόν παρὰ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ Ἐπικουρείους ὡς ζητοῦντα, ὡς ἐκεῖνοι, τὴν πηγὴν τῆς εὐδαιμονίας.

Τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Τολστόν, ἐπ' ἀνόδον πρὸς τὴν φύσιν, οὐκ ὀρθῶς παραβάλλει πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν ἀρχὴν «ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν». Τοῦτο διορθοῖ κατόπιν ὁ συγγραφεὺς. Ἀλλὰ διατὶ νὰ ποιήσῃται τὴν παραβολὴν ταύτην, ἣν καὶ αὐτὸς ἀναγνωρίζει ὡς μὴ ὀρθήν ;

Ἐν σελ. 10. Τὴν ἀρχὴν τοῦ Τολστόν καὶ τοῦ Ρουσῶ, ὅτι «ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ἀγαθὸς καὶ ἴσος τὴν φύσιν» θεωρεῖ ὁ Ἀνδρούτσος ἐσφαλμένῃν.

Ἐσφαλμένῃν θεωρεῖ καὶ τὴν δόξαν τοῦ Τολστόν ὅτι «τὴν ἀνισότητά παραγείναι ὁ πολιτισμός».

Ἐν σελ. 13, 3 λέγει «Βεβαίως ἡ κατὰ φύσιν ζωὴ, ἀποτρέπουσα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰς ἐνοχλοῦσας σκέψεις, εἶνε ἀπαστῆ εἰς τοὺς ἀπαισιοδόξους καὶ καθόλου εἰς τοὺς ἐνοχλουμένους ὑπὸ τῶν ἄλλων προβλημάτων τοῦ παντός». Ὁρθότερα ἐδίδαξεν ὁ Ἀριστοτέλης «φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγεται ἄνθρωπος».

Ἐν σελ. 20 κ. λέγει ὁ συγγραφεὺς. «Ἡ φυσικὴ δυσπιστία (τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀνωθεν ἀλήθειαν) εἶνε τοσοῦτον ἰσχυροτέρα, ὅσον μᾶλλον ἀμόρφωτος καὶ ἡμιμαθὴς εἶνε ὁ ἄνθρωπος». Τούναντίον, ἡ πίστις πρὸς τὰ ἀόρατα καὶ τὰ ἀγνωστα εἶνε κυρίως παρὰ τοῖς ἀπαιδευτοῖς ἰσχυρά.

Ἐν σελ. 25 ὁμιλεῖ περὶ ψυχολογικῆς γενέσεως τοῦ Τολστόν. Τί ἐνοεῖ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς φράσεως ταύτης δὲν εἶνε εὐληπτον. Ἐξ ὧν λέγει ὁ συγγραφεὺς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι θέλει νὰ εἴπῃ : πῶς ἐγεννήθη τοῦ Τολστόν ἡ ψυχικὴ κατὰστασις.

Καὶ ὅσα λέγει ὁ συγγραφεὺς ψέγων τὴν κατὰ Τολστόν ἐννοίαν τῆς ἀγάπης, ὅτι δηλὰ δὴ οὗτος οὐχὶ τὴν φιλάνθρωπίαν, ἀλλὰ τὴν νοεράν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην νοεῖ ὑπὸ τὸν ὄρον ἀγάπην, καὶ ταῦτα δὲν εἶνε ἀνεπίδεκτα ἰσχυρῶν ἀντιρρήσεων.

Ὁμοιος πρὸς τὸν λόγον περὶ Τολστόν εἶνε καὶ ὁ λόγος περὶ Φρειδερίκου Νίτσε ρητορικὸς καὶ πειστικὸς ἀλλ' ἡ ἀξία αὐτοῦ πηγάζει κυρίως ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ. Ὅταν τις ἀναλαμβάνῃ ν' ἀνατρέψῃ παραδοξολογίας παραπαίοντος ἀνθρώπου, γίνεται ἀνώτερος αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς δὲν κρατεῖ τὴν ἀκριβῆ ἐπιστημονικὴν στάθμην.

Τὸν Νίτσε καλεῖ ὁ Ἀνδρούτσος «αἶον ἕτερον τροχὸν τῆς συγχρόνου φιλοσοφικῆς κινήσεως». Ὁ ἕτερος εἶνε ὁ Τολστόν ! διὸ φρονεῖ ὅτι ὁμιλῆσας περὶ τοῦ Τολστόν καὶ τοῦ Νίτσε «συμπληροῖ τὴν ὅλην εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας τοῦ παρόντος» !

Ἡ φιλοσοφία, κατὰ τοὺς πλείστους φιλοσόφους, σκοπὸν προτίθεται νὰ ἀπλώσῃ τὰ αἰῶνα προβλήματα τοῦ παντός, κατὰ δὲ τὸν Νίτσε τοῦναντίον αὕτη ἔχει σκοπὸν πρακτικόν.

Σελ. 3, 1. «Τί εἶνε ζωὴ, ποῦ κείται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου»

βίου, τί τὸ τέρμα, εἰς ὃ πρέπει νὰ κατατείνῃ ὁ ἄνθρωπος, ἰδοὺ, λέγει ὁ Νίτσε, τὰ πραγματικὰ θέματα, εἰς ἃ πρέπει ν' ἀπασχολῆται ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος τῆς σήμερον.» ! Ὁ Νίτσε ἀνεκάλυψε πρῶτος τὰ θέματα ταῦτα τῆς φιλοσοφίας ;

Σελ. 21μ. « Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλλήν. Βασιλείου δὲν ἠξιώθη παρ' ἡμῖν σοβαρὰς προσοχῆς ἢ καλλιέργειαι τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης ». Δὲν εἶνε ἱστορικὴ ἀλήθεια τοῦτο. Διότι εὐθὺς μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ἑλλήν. Βασιλείου ἰδρύθη τὸ Πανεπιστήμιον, οὗ τρεῖς ἔδραι ἀφιερώθησαν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς φιλοσοφίας. Καὶ τῆς μὲν συστηματικῆς φιλοσοφίας καθιερῶντες διωρίσθη ὁ σοφώτατος τῶν τότε Ἑλλήνων Φίλιππος Ἰωάννου, τῆς δὲ ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ὁ Ν. Κοτζίδης καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας ὁ Φ. Πυλαρινός. Ἐκτὸς δὲ τοῦ Πανεπιστημίου ἐκαλλιιεργεῖτο λαμπρῶς ἡ φιλοσοφία ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ ὑπὸ τοῦ Πέτρου Βράβιλα Ἀρμένη, ἐτι δὲ ὑπὸ τοῦ Καρούσου, τοῦ Ἀλεξ. Χαντζερῆ, τοῦ Εὐθυβούλου, τοῦ Ἰωάννου Ἀριστοκλέους καὶ ἄλλων.

Τὸ 9ον) ἔργον τοῦ Ἀνδρούτσου «περὶ προσοχῆς» εἶνε βραχεῖα πραγματεία ἐκ 16 μόνον σελίδων συγγραμμένη.

« Ἡ προσοχὴ εἶνε ἀληθινὴ τῶν ψυχολόγων ἀμηχανία », εἶπεν ὁ Ebbinghaus.

Τοῦτο λοιπὸν τὸ σοβαρὸν ζήτημα, εἰς ὃ οἱ συγγραφεῖς ψυχολογῶν, οἱ τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς πλῆρες σύστημα περιλαμβάνοντες, τὴν δὲ προσοχὴν ὡς μέρος τοῦ ὅλου πραγματευόμενοι, ἀφιερῶσι πολλὰς σελίδας, ὁ Ἀνδρούτσος πραγματεύεται ἐν 16 μόνον. Ὁ Ebbinghaus ἀφιερῶν εἰς τὴν προσοχὴν 39 σελίδας τῆς ψυχολογίας αὐτοῦ, ὁ Wund πολλὰς ἐτι πλείονας, ὁ W. James 21. Ὁ Ribot πραγματεύεται ἐν 180 σελίδι περὶ τοῦ μηχανισμοῦ μόνον τῆς προσοχῆς, ὁ Meunier ἐν 198.

Ἐν 16 ἄρα σελίδι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμπεριληφθῇ καὶ ἐξετασθῇ τὸ περὶ προσοχῆς ζήτημα. Ἐχομεν ἄρα πρὸ ἡμῶν οὐχὶ μονογραφίαν περὶ προσοχῆς, ἀλλ' ἄρθρον, δι' οὗ ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἠθέλησεν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, ν' ἀνακοινώσῃ « συντόμως τὰς κυριωτάτας περὶ προσοχῆς θεωρίας τῶν νεωτέρων ψυχολόγων βεβαιώζων αὐτὰς κριτικῶς ὅν καὶ κατὰ πόσιν εἶνε ὀρθαὶ καὶ ἀξιοὶ ἀποδοχῆς ».

Τὸ μίκρον τοῦτο ἔργον τοῦ Ἀνδρούτσου εἶνε κατ' εἶδος μὲν ἀμέθοδον, καθ' ὅλην δὲ ἐσφαλμένον.

Ἐν σελ. 2 ἐν ἰσχνῇ καὶ σκελετωδῇ ἄμᾳ δὲ καὶ ἀσφαρῇ περιλήφει τῶν περὶ προσοχῆς θεωριῶν διαιρεῖ τοὺς ψυχολόγους εἰς δύο κατηγορίας, εἰς τοὺς παθητικὴν καὶ εἰς τοὺς ἐνεργητικὴν τὴν προσοχὴν ὑπολαμβάνοντες. Ἀντὶ δὲ νὰ ὀνομάσῃ τοὺς εἰς ἑκατέραν κατηγορίαν ἀνήκοντας ψυχολόγους ποιεῖται ἄλλαν αὐτῶν διαίρεσιν εἰς νοησιαρχικοὺς καὶ βουλησιαρχικοὺς. Τούτῳ δὲ νοησιαρχικοὺς πάλιν διαιρεῖ εἰς τοὺς συνάπτοντας τὴν προσοχὴν μετὰ τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ εἰς τοὺς συνάπτοντας αὐτὴν μετὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν παραστάσεων, καὶ εἰς μὲν τοὺς πρώτους τάσσει τὸν Condillac, εἰς δὲ τοὺς δευτέρους τοὺς Ἀγγλους συνειρμολόγους, τοὺς Ἐρβαρτιανούς καὶ τοὺς περὶ τὸν Ribot. Οὕτω δὲ ἡ πρώτη διαίρεσις εἰς τοὺς παθητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν λέγοντας τὴν προσοχὴν ἐμφανίζεται ὡς ἄνευ λόγου γενομένη.

Ἐν ὁ δ' ἐνταῦθα (σελ. 2) κατατάσσει τὸν Condillac εἰς τοὺς νοησιαρχικοὺς, ἐν σελ. 3 ὀνομάζει αὐτὸν αἰσθησιαρχικόν.

Πρὸς δὲ τούτοις δὲν βλέπει ὁ ἀναγνώστης τὸν λόγον, δι' ὃν ὁ συγγραφεὺς τάσσει τοὺς περὶ τὸν Ribot εἰς τοὺς νοησιαρχικοὺς ἢ δ' ἀπορία αὐτοῦ καθίσταται ζωηρότερα, μανθάνοντος παρὰ τοῦ συγγραφέως εὐθὺς μετὰ μίαν γραμμὴν, ὅτι οἱ περὶ τὸν Ribot « εἰς ἄλλης ἀφορμῶνται ἀρχῆς ἢ οἱ συνειρμολόγοι Ἀγγλοι καὶ οἱ Ἐρβαρτιανοί, καὶ οἱ περὶ τὸν Ribot « τὴν προσοχὴν ταυτίζουσι μετὰ τῶν κινητηρίων νεύρων ».

Καὶ ἐνταῦθα μὲν ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι οἱ περὶ τὸν Ribot ταυτίζουσι τὴν προσοχὴν μετὰ τῶν κινητηρίων νεύρων, ἐν δὲ σελ. 8 μ. λέγει ὅτι ὁ Ribot ὑπολαμβάνει τὴν προσοχὴν ὡς ἀποτελεσματὴς συστολῆς τῶν μυῶν. « Ὅτι δὲ ἄλλο ὄργανον (κινητήριον νεῦρον) καὶ ἄλλο ἀποτελεσματὴς ὀργάνων, δὲν θὰ ἀμφισβητήσῃ πάντως οὐδ' αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς.

Μεταβαίνων δ' ὁ συγγραφεὺς εἰς τοὺς Ἀγγλους συνειρμολόγους δὲν κρίνει ἄξιον νὰ εἴπῃ τι περὶ αὐτῶν διότι « οὗτοι, λέγει, παραθεωροῦσι ὅλως τὸ φαινόμενον τῆς προσοχῆς. » Ἀλλὰ τότε διατὶ συμπεριέλαβε καὶ αὐτοὺς εἰς τοὺς περὶ τὴν προσοχὴν ἀσχοληθέντας ;

Οὕτω πεπαραγμένον εἶνε τὸ εἶδος τῆς διατριβῆς, περὶ δὲ τῆς ὅλης αὐτῆς παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς :

Ὁ συγγραφεὺς ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Condillac περιορίζεται μόνον εἰς τὰς λέξεις. « Ὁ Condillac ὀρίζει τὴν προσοχὴν ὡς αἰσθημα ἀποκλειστικόν, une sensation exclusive » καὶ τὴν ἐρμηνεύει αὐτῶν. « Ὅτι δ' ὁ Condillac διέκρινε τέσσαρα εἶδη προσοχῆς, παθητικὴν, ἐνεργητικὴν, παραγωγικὴν καὶ συνδυαστικὴν, οὐδένα ποιεῖται ὁ συγγραφεὺς λόγον. Οὐτε περὶ τούτων οὔτε περὶ ἄλλων λέγει τι, ἐξ ὧν θὰ ἐλαμβάνομεν γνῶσιν τῆς περὶ προσοχῆς θεωρίας τοῦ Γαλάτου φιλοσόφου. Διὰ τοῦτο τὰς ἀντιρρήσεις αὐτοῦ ποιεῖται ὁ Ἀνδρούτσος, ὡς εἰ ὁ Κονδιλλάκιος μόνον παθητικὴν ἢ αὐτόματον προσοχὴν παρεδέχετο. Ὁ συγγραφεὺς διαμάχεται ἄρα οὐχὶ πρὸς τὴν περὶ προσοχῆς θεωρίαν τοῦ Κονδιλλακίου, ἀλλὰ πρὸς ἴδιον πλάσμα.

Ἀλλὰ καὶ τὰς τρεῖς ἐκείνας λέξεις une sensation exclusive δὲν ἀποδίδωσιν ὀρθῶς ὁ συγγραφεὺς, ὡς δεικνύει τὸ γαλλικὸν κείμενον (Höfding, Psychologie Γερμ. μετάφρ. Bendixen, 3 Aufl. 1901, σελ. 63) καὶ ἡ τούτου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως μετάφρασις (σελ. 7).

Ὁ συγγραφεὺς δὲν ὀρίζει τὰς ἐννοίας, περὶ ὧν πραγματεύεται, καὶ διὰ τοῦτο πολλὴ ἀσάφεια καὶ ἀπορία γεννᾶται εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀναγινώσκοντος. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τὴν παθητικὴν προσοχὴν καὶ περὶ ἀκουοῦ, ἣν ὀνομάζει ἑτερον εἶδος προσοχῆς. Δὲν διεσάφησεν ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς, πῶς θεωρεῖ ὁ Condillac τὸ παθητικὸν καὶ τὸ ἀκούσιον, ὡς τὰ αὐτὰ ἢ ὡς διάφορα.

Μεταβαίνων ἀπὸ τοῦ Κονδιλλακίου εἰς τὸν Ἐρβαρτον ἀρχεται καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τινος ὀρισμοῦ τῆς προσοχῆς, ἣν εὗρεν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ τοῦ Volkmann. Ἐρμηνεύων δ' αὐτὸν ὑποβάλλει αὐτὸς κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ σπέρματα τῆς ἀναίρεσέως.

« Οἱ Ἐρβαρτιανοί, λέγει, ἀξιοῦσιν ὅτι αἱ παραστάσεις εἶνε οἰονεῖ ελαστικὰ σώματα, ἅτινα περὶ τὸν στενὸν χώρον τῆς συνειδήσεως συνοδοῦμένα διὰ τῆς προσαλλήλου πίεσεως συμπίεζονται ἄμᾳ καὶ σμικρύνονται. » Οὕτω δὲ δύναται νῦν ὁ συγγραφεὺς νὰ εἴπῃ « οὕτε ἡ συνειδήσις εἶνε χώρος τις κενός, οὔτε αἱ παραστάσεις ὕλικά σώματα ἢ δυνάμεις ἀνερχόμεναι ἐξ ἰδίας δυνάμεως εἰς τὸν στενὸν χώρον αὐτῆς ». Οὕτως εὐχερέστατα ὁ συγγραφεὺς ἀνέτρεψε τὴν θεωρίαν τοῦ Ἐρβαρτου καὶ ἀπέδειξεν αὐτὴν « προφανῶς ἀσύστατον καὶ ἀπόβλητον », τὸν δὲ προβιβαστὴν τῶν ψυχολογικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἐρευνῶν γελοῖον !

Ὁ συγγραφεὺς τιθέμενος παραλλήλως τὰ ὕλικά σώματα καὶ τὰς δυνάμεις δὲν παρατηρεῖ ὅτι τὰ δύο ταῦτα εἶνε ἀσυμβίβαστα. Ἐὰν ὁ Ἐρβαρτος παρεδέχετο τὰς παραστάσεις ὡς ὕλικά σώματα, δὲν θὰ ὑπελάμβανεν αὐτὰς ὡς δυνάμεις καὶ τάναντα.

Παράδοξον προσέτι εἶνε ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζει ταῦτα εἰκονικὰ ἐκφράσεις. Ἐπὶ εἰκονικῶν λοιπὸν ἐκφράσεων ἐστηρίχθη ὁ συγγραφεὺς, ἵνα ἐλέγξῃ τὸ τοῦ Ἐρβαρτου ψυχολογικὸν σύστημα !

Ὁ συγγραφεὺς « εἰς τὸ ὅλον τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ περὶ τῆς θεωρίας τῶν Ἐρβαρτιανῶν » παραπέμπει εἰς τὸν Guido Villa (Εἰσαγωγή εἰς τὴν σύγχρονον ψυχολογίαν, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Γ. Κ. Γρατσιατοῦ σελ. 265 κ. ἑξ.) Ἀλλ' ὁ μὲν Villa τῶν μὲν « ελαστικῶν σωμάτων » καὶ τοῦ « κενοῦ τῆς συνειδήσεως χώρου » καὶ τῶν « παραστάσεων ὡς ὕλικῶν σωμάτων ἢ δυνάμεων » εἶνε παντελῶς ἀθῶος. Ὅσα δὲ περὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν παραστάσεων πρὸς ἀλλήλας λέγει ὁ Ἀνδρούτσος, ὁ Villa λέγει ταῦτα οὐχὶ περὶ τῆς προσοχῆς, ἀλλὰ περὶ τῆς βουλήσεως. Τὸ μόνον δέ, ὅπερ περὶ προσοχῆς λέγει ἐνταῦθα ὁ Villa, οὐ μόνον δὲν ἐπιβεβαίωσι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρούτσου περὶ ἀγῶνος τῶν παραστάσεων λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀντιμάχεται πρὸς αὐτά. Ὅσα εἶπεν ὁ Villa περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ πρὸς ἀλλήλας

ἀγώνος τῶν παραστάσεων, ἵνα δείξῃ τὸ ἀσπρήκτον τῆς περιβουλήσεως θεωρίας τῶν περὶ τὸν Ἑρβάρτιον ψυχολόγων, ταῦτα ὁ Ἀνδρουτσός μεταγγίζει εἰς τὴν περὶ προσοχῆς πραγματείαν αὐτοῦ χωρὶς νὰ κωλυθῇ ὑπὸ τῆς ἀποφάνσεως τοῦ Villa, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀγώνος τῶν παραστάσεων δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἄξιαν τινὰ ἀναλογικὴν ἐν τῇ προσοχῇ.

Ὁ Ἀνδρουτσός προστίθῃσι τούτοις καὶ ἄλλα μαρτύρια καταμνηνόμενα τὸ ἀσύστατον πάντῃ τοῦ Ἑρβάρτιου διαγωνισμού τῶν παραστάσεων! Τοιαῦτα δὲ μαρτύρια θεωρεῖ τὰς ἐν τῇ συνειδήσει συνυπαρχούσας ἀσαφεῖς παραστάσεις καὶ τὴν συνειδήσιν τῆς ἐνεργείας ἡμῶν κατὰ τὴν προσοχὴν. Ὁ συγγραφεὺς ὤφειλε νὰ δείξῃ ὅτι οἱ περὶ τὸν Ἑρβάρτιον ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ἔχομεν συνειδήσιν τῆς ἐνεργείας ἡμῶν κατὰ τὴν προσοχὴν καὶ τότε τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ θὰ εἶχε λόγον.

Τὸ δὲ ἐκ τῆς συνυπαρξέως ἐν τῇ συνειδήσει ἀσαφῶν παραστάσεων ἐπιχείρημα ὑποστηρίζει διὰ τοῦ παραδείγματος ὅτι ὁ ἀναγινωσκὼν εφημερίδα ἔχει μὲν προσηλωμένην τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ ἀναγινωσκόμενα, δυνατὰ δ' ὅμως καὶ νὰ διακρίνῃ καὶ ὁδὸν ἀνθρώπους, ζῶα, φυτὰ καὶ τὰ πάντα καὶ νὰ χαιρετίσῃ μάλιστα τοὺς παραπορευομένους γνωστούς! Οὐδεὶς, φρονούμεν, θὰ ἐδέχετο ταῦτα ὡς σοβαρὰν ἐπιστημονικὴν ἐρευναν.

Καὶ αἱ περὶ ἐκουσίας προσοχῆς παρ' Ἑρβάρτῳ διέξοδοι τοῦ συγγραφέως (σελ. 7μ—8μ) δὲν εἶνε πολὺ διδακτικά. Ἐνταῦθα ἡρμύζον αἱ τοῦ Villa περὶ τῆς ἐννοίας τῆς βουλήσεως παρ' Ἑρβάρτῳ καὶ τοῖς ὁπαδοῖς αὐτοῦ ζητήσεις· ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἐφθάσε χρησιμοποιῆσαι αὐτάς, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, εἰς τὸν τῆς ἀκουσίας προσοχῆς παρ' Ἑρβάρτῳ ἔλεγχον αὐτοῦ.

Ἐν σελ. 365 τῆς Εἰσαγωγῆς κλπ. τοῦ Villa, εἰς ἣν ἡμᾶς παραπέμπει ὁ Ἀνδρουτσός «διὰ τὸ ὅλον τῆς περὶ ἀκουσίας προσοχῆς τοῦ Ἑρβάρτου ἐκθέσεως αὐτοῦ», λέγει ὁ Villa «ἡ τοῦ Ἑρβάρτου περὶ βουλήσεως θεμελιώδης ἐννοία εἶνε ὅτι ἡ βούλησις πηγάζει μόνον ἐκ τῆς δυνάμεως, ἣν ἡ παράστασις καταβάλλει πρὸς αὐτοσυντηρησίαν κωλύουσα τὰς ἄλλας παραστάσεις νὰ μὴ ἀφανίσωσιν αὐτήν». Ἀλλ' ὁ Ἀνδρουτσός λέγει ὅτι ἡ θεμελιώδης τοῦ Ἑρβάρτου δόξα εἶνε, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι τι παιδηγόνον.

Τοῦ Villa ἡ διατύπωσις εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰς μεταφυσικὰς τοῦ Ἑρβάρτου ἀρχάς. Ὁ Ἀνδρουτσός δὲν ἔκρινε χρήσιμον νὰ παραλάβῃ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ταύτην, προτιμήσας δὲ νὰ εἰπῇ ἀβέβαια καὶ ἀμάρτυρα.

Ἐν σελ. 8 μ. λέγει ὅτι «ὁ Γάλλος Ribot ὑπολαμβάνει τὴν προσοχὴν ὡς ἀποτελεσματὴς τῆς συστολῆς τῶν μῶν», καὶ ὀλίγοι κατωτέρω ἐπαναλαμβάνει «Ἀποτελεσματὴς τῆς μυϊκῆς ταύτης ἀντιδράσεως εἶνε, λέγει (ὁ Ribot), τὸ φαινόμενον τῆς συνειδήσεως τὸ καλούμενον προσοχή».

Ἀλλ' ὁ Ribot ἐν σελίδι 9 τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ *Psychologie de l'attention* ὁρίζει τὴν προσοχὴν ὥδε: *L'attention consiste en un état intellectuel exclusif ou prédominant avec adaption spontanée ou artificielle de l'individu.*

Ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἠρώσθη ἐκ τῆς κτηγῆς τὰς τοῦ Ribot περὶ τῆς θεωρίας τοῦ μηχανισμού τῆς προσοχῆς πληροφορίαις αὐτοῦ.

Ἐν σελ. 12 στρεφει ὁ Ἀνδρουτσός τὸν λόγον πρὸς τοὺς τὴν προσοχὴν ὡς ἐνεργεῖαν παραδεχόμενους καὶ ταυτίζοντας αὐτήν μετὰ τῆς βουλήσεως. Τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ἀποκρουόντων τὴν θεωρίαν τῆς ἐνεργείας ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν ἐκτίθησιν ὁ συγγραφεὺς ἀσαφῶς ὥδε: «Ἡ ἐκδοχὴ τῆς προσοχῆς ὡς ἐνεργείας, λέγουσιν, εἶνε ἡμαρτημένη· διότι καθόλου μὲν ἡ ἐννοία τῆς ἐνεργείας εἶνε ἡκιστα ἐπιστημονικὴ, εἰλημένη δὲ ἐλόφρεως τοῦ κόσμου ἀνθρωποειδοῦς (!) Πλὴν δὲ τῶν συστολῶν τῶν ἐν τῇ προσοχῇ (!) οὐδαμῶς συνοιδεῖ τις ἑαυτὸν (;) ὡς καταβάλλοντα δυνάμιν τινα ἢ ἐνεργεῖαν» (σελ. 14—15).

Ἐνισταμένος πρὸς ταῦτα ὁ συγγραφεὺς γίνεται ἐτι ἀσαφέστερος (σελ. 15, 4—20).

Ἀσαφὴ προσέτι εἶνε καὶ ὅσα λέγει περὶ τῆς στενῆς σχέσεως τῆς προσοχῆς καὶ τῆς συνειδήσεως. «Ἡ γνῶσις, λέγει,

τοῦ ψυχικοῦ βίου τότε θὰ προαχθῇ, ὅταν εὐρεθῇ ἐνθεν μὲν τὸ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον, οἷον αἱ πρῶται ζωικὴ κυψέλη, ἐξ ἧς ἐξεκρίσσειται ἡ ὅλη σύνθεσις καὶ ποικιλία τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἐνθεν δὲ ὁ θεμελιώδης νόμος, καθ' ὃν ἐκ τοῦ πρώτου τούτου ψυχικοῦ φαινομένου φυσικῶς διαπτύσσεται καὶ διέπεται ὁ ὅλος ψυχικὸς βίος, ὅπως ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς ἐξέσεως τὸ σύνπαν».

Ἀλλὰ τὸ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον κατὰ μὲν τὸν Herbart εἶνε ἡ παρόστασις, κατὰ δὲ τὸν Ziegler τὸ συναίσθημα, κατὰ δὲ τὸν Wundt ἡ βούλησις.

Διατὶ δὲν εἶπεν ἡμῖν διὰ ποῖον λόγον οὐδὲν τῶν τριῶν τούτων θεωρεῖ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον;

Εἶπε μὲν ἡμῖν (σελ. 14) ὅτι προτιμᾷ τῆς παραστάσεως τὴν βούλησιν, ἀλλὰ περὶ τοῦ συναίσθηματος ὡς πρώτου στοιχείου τοῦ ψυχικοῦ βίου οὐδὲ ὑπόμνησιν ἡμῖν ἐποίησατο.

Αὐτόπως δὲ τὸ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον ὀνομάζει **κυψέλην**, ἐξ ἧς ἐξεκρίσσειται ἡ ὅλη σύνθεσις καὶ ποικιλία τοῦ ψυχικοῦ βίου. Ἡ κυψέλη εἶνε τὸ ταμεῖον, εἰς ὃ ἀποτίθεται ἡ μέλισσα τὸ μέλι, δὲν ἔχει δὲ αὐτὴ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν νὰ γενῇ ἐξ ἑαυτῆς τὸ μέλι. Πῶς λοιπὸν δύναται ἡ κυψέλη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον, ἐξ οὗ ἐξεκρίσσειται ὁ ὅλος ψυχικὸς βίος; Ἡ κυψέλη ἐνταῦθα εἶνε πάντως κακὴ μεταφοράς τῆς Γερμανικῆς λέξεως Zelle, ἥτις σημαίνει τὸ κύτταρον, ἀλλὰ καὶ τὴν κυψέλην.

Τὸν λόγον τοῦ συγγραφέως καθίστησι δυσνόητον καὶ ἡ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀδυναμία αὐτοῦ.

Ἐν σελ. 13 λέγει ὁ Paul Janet κατέδειξεν ὅτι ὑπάρχει δεινοτάτη σχέσις ἀβουλίας καὶ ἀπροσεξίας. Τὸ δεινοτάτη θὰ εἶνε πάντως τυπογραφικὸν ἀμάρτημα· ἀλλ' ἀβουλία σημαίνει ἀσυνεπία ἐκ τοῦ ἀβούλου=ἀσχεπτος· κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ εὐδούλος καὶ εὐδουλία. Ἀλλ' ὁ Paul Janet δὲν θέλει νὰ εἰπῇ τοῦτο, ἀλλ' ἀβουλήσιον, ἥτις τὴν ἑλλειψιν βουλήσεως, ὃ δ' ἔχων ἑλλειψιν βουλήσεως εἶνε καὶ ἀπρόσεκτος. Τὴν ἀβουλήσιον λέγει ἀβουλίαν καὶ ἐν σελ. 14, 1.

Ἐν σελ. 16 τὴν Lebenszelle μεταφράζει ζωικὴν κυψέλην.

Πολλὰ τοῦ τὴν ἐξωθεν προερχομένην κίνησιν, ἥτις προκαλεῖ ἐν τῷ σώματι ἐρεθισμόν καλεῖ ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν, ὡς εἰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐκτὸς ὀργανικοῦ σώματος ἐρεθισμός. Ἡθελε νὰ εἰπῇ «ὁ ἐξωθεν προκαλούμενος ἐρεθισμός, ὁ ἐξ ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς παραγόμενος ἐρεθισμός».

Ἐν σελ. 8 μ. λέγει αἰσθητικὸς ἐρεθισμός, ὅπερ σημαίνει ἐρεθισμός ἔχων τὴν δύναμιν ἢ ἰκανότητα νὰ αἰσθάνηται.

Ἐν σελ. 13 ὑπάρχει γεγραμμένον «ἐκφοραὶ συνειδήσεως».

Ἐν σελ. 2 φέρεται «οἱ οἱ Ἀγγλοὶ λεγόμενοι συνειρμολόγοι ψυχολόγοι», ὅπερ=οἱ οἱ συνειρμολόγοι ψυχολόγοι οἱ καλούμενοι Ἀγγλοὶ. Ἡθελε δὲ νὰ εἰπῇ «οἱ οἱ Ἀγγλοὶ ψυχολόγοι οἱ καλούμενοι συνειρμολόγοι».

Ἐν σελ. 5, 3 φέρεται: «Ἀνάγκη ν' ἀναμνησθῶμεν τὸν ὅλον μηχανισμόν, καθ' ὃν λειτουργεῖ παρὰ τοῖς Ἑρβάρτιοις ὁ παραστατικὸς βίος». Δὲν ἠθελε νὰ εἰπῇ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς, ἀλλὰ «ἀνάγκη ν' ἀναμνησθῶμεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν διδάσκουσιν οἱ Ἑρβάρτιανοὶ ὅτι λειτουργεῖ ὁ μηχανισμός».

Ἐν σελίδι 1 λέγει «τὴν διάκρισιν τῶν σαφῶν παραστάσεων ἀπὸ τῶν ἀσαφῶν παριστᾷ ὁ Wundt διακρίνον τὸ ὀπτικὸν σημεῖον (Blickpunkt) τῆς συνειδήσεως, ἐν ᾧ ἡ παράστασις εἶνε ἐναργής, ἐκ (γράφει: ἀπὸ) τοῦ ὀπτικοῦ αὐτῆς πεδίου (Blickfeld)». Οἱ ὅροι οὗτοι, ὀπτικὸν σημεῖον καὶ ὀπτικὸν πεδῖον, ρίπτονται ἐνταῦθα ὡς τι εὐνόητον. Ὁ Wundt πρὸς εἰδικούς ἀνδράς ἀποτεινόμενος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ διασαφήσῃ αὐτούς.

Ἐπιγράφει τὸ 5ον ἔργον αὐτοῦ Κριτικὴ ἀντὶ κριτικῆς ἢ ἔλεγχος.

Ἐν δὲ σελ. 39 τοῦ αὐτοῦ ἔργου λέγει: «Οἱ Στωικοὶ ἐκάλυπτον Θεὸν καὶ κόσμον» μεταφράζων οὕτω τὸ Γερμανικὸν sich decken=ταυτίζεσθαι.

Καὶ ἐν τῷ 7ῳ ἔργῳ αὐτοῦ γράφει «ἡ ἰδέα αὕτη οὕσα ἔμφυτος ἐν παντὶ τῷ ἀνθρώπῳ», ὡς εἰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε ἔμφυτος ἐν μέρει μόνον τινὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ χειρὶ π.χ. ἢ τῷ ποδὶ κτλ.

Τὸ 10ον ἔργον τοῦ Ἀνδρούτσου, *Ψυχολογία καὶ Λογικὴ* πρὸς χρῆσιν τῶν γυμνασίων, στοιχειώδῃ διδακτικῇ βιβλία ὄντα, δὲν ἔχουσι θέσιν ἐνταῦθα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις δικνύεται τὸ ἀπαράσκευον τοῦ ὑποψηφίου εἰς ἐκθεσιν φιλοσοφικῶν διανοημάτων.

Ἐν σελ. 7—9 τῆς *Ψυχολογίας* αὐτοῦ διδάσκει ὅτι «αἱ παραιοτάσεις, αἱ σκέψεις, τὰ συναισθήματα, αἱ ὁρέξεις δὲν δύναται νὰ γείνωσιν ὑποκείμενα τῆς πειραματικῆς ἐξετάσεως.» Ἀγνοεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι τοῦ πειράματος γίνεται εὐρυτάτη χρῆσις. Καὶ ἡ μνήμη καὶ αἱ παραστάσεις καὶ τὰ συναισθήματα καὶ αἱ ἀψιθυμίαι, ἡ μέτρησις τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως, τοῦ χρόνου, τῆς ἀντιδράσεως καὶ τῆς καταλήψεως καὶ τῆς ἐκλογῆς ὑποβάλλονται εἰς πειραματικὴν ἐξέτασιν. Βρίθουσι δὲ τὰ βιβλία ταῦτα σφαλμάτων λογικῶν. Ὁ συγγραφεὺς πταίει καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς νόμους τῆς διανοήσεως. Σπανίως δύναται τις νὰ εὕρῃ ὀρθὸν ὅρισμόν. Π. χ. «κύκλος λέγεται τὸ ἔχον ὄρια.» Τότε καὶ τὸ τρίγωνον καὶ τὸ τετράγωνον καὶ τὸ παραλληλόγραμμον ὡς ἔχοντα ὄρια θὰ εἶνε κύκλοι.

«Συγκεκριμένη ἔννοια εἶναι ἡ συνένωσις ἰδιοτήτων τινῶν ἢ γνωρισμάτων.» Ἄν λοιπὸν συνενώσωμεν τὰ γνωρίσματα βραχύς, μακρός, βαρὺς, ἐλαφρὺς, λευκός, μέλας, ἡδύς, πικρὸς, θ' ἀποτελέσωμεν μίαν συγκεκριμένην ἔννοιαν!

«Ἡ ἀπομόνωσις ἐνὸς γνωρίσματος ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀποτελεῖ τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν!» Καὶ οὕτω προχωρεῖ ὁ συγγραφεὺς διδάσκων παραδόξα πράγματα τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων.

Οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ὑλιστικὰ διδάγματα παρέχει τοῖς μαθηταῖς χωρὶς βεβαίως νὰ ἔχῃ συνείδησιν τούτου.

Ἐν σελ. 43 τῆς *Ψυχολογίας* αὐτοῦ διὰ πολλῶν πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ μνήμη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σφριγηλότητος τοῦ ὁργανισμοῦ.

Ἐν δὲ σελίδι 113 περὶ ψυχῆς τὸν λόγον ποιούμενος διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐφ' ἑαυτῇ τῶν ψυχικῶν φαινομένων φορεῖα, ἰδίαν ὑπόστασιν ἔχοντα, οὗ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ὡς αἰτιώδῃ ἀρχῇ ὑπέλαβεν ἑκαταὶ ἰδίαν ὑπόστασιν, τὴν ψυχὴν, διακρινομένην τοῦ σώματος!

Τὸν Χρῆστον Ἀνδρούτσον οὕτως ἀπαράσκευον ὄντα περὶ τὰ φιλοσοφικὰ διανοήματα καὶ οὕτως ἐλαφρῶς ἐπιλαμβανόμενον σπουδαίων ζητημάτων δὲν κρίνω ἱκανὸν νὰ διδάξῃ φιλοσοφικὰ ἢ παιδαγωγικὰ ἀπὸ Πανεπιστημιακῆς ἑδρας.

Θεόφιλος Βορέας.

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου, Προκλῆτης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, ὑφηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, διευθύνas ἀπὸ τοῦ 1900 μέχρι τοῦ 1905 τὸ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλεῖον, ἀπὸ δὲ τοῦ 1905 μέχρι τοῦδε διδάσκων ἐν τῷ Μαρσλείῳ Διδασκαλεῖῳ καὶ τῷ Ἀρσακείῳ φιλοσοφικῇ, παιδαγωγικῇ καὶ Ἑλληνικῇ, ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἐξῆς συγγράμματα.

1) *Das Weltbildende Princip in der platonischen Philosophie.* Leipzig. 1889. Ἐκ σελ. 71.

2) Ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης καὶ τὸ περιβάλλον ὡς παράγοντες τῆς διανοίας καὶ τοῦ χαρακτήρος. 1906. Ἐκ σελ. 48.

3) Ἀνδρῶν ἐπιφανῶν μίμησις. Λόγος ρηθεὺς κατὰ τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου. 1903, ἐκ σελ. 16.

4) Ἡ δέξις περὶ τῶν σπλάγγνων ὡς ἑδρας τῆς ψυχῆς. 1909, ἐκ σελ. 39.

5) Μελετήματα φιλοσοφικά. 1909. Ἐκ σελ. 28.

6) Μελετήματα φιλοσοφικά Β'. 1909. Ἐκ σελ. 34.

7) Μελετήματα φιλοσοφικά Γ'. 1910. Ἐκ σελ. 43.

8) Ἡ μετεμψύχωσις. 1911. Ἐκ σελ. 33.

9) Wilhelm Wundt. 1902.

10) Τὸ περὶ Διδασκαλείων νομοσχέδιον τοῦ 1905.

11) Τὸ περὶ ἐπιθεωρητῶν τῆς μέσης Ἐκπαιδεύσεως σχέδιον τοῦ 1905.

12) Hermann Ebbinghaus. Ἐκ σελ. 2.

13) Max Heinze. Ἐκ σελ. 4.

14) Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἑκατοστὸν τρίτον ψαλμόν. 1899. Ἐκ σελ. 38.

15) Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐβραϊκῆς ποιήσεως. 1900, σελ. 52.

16) Ἐπικρίσις τῆς διατριβῆς Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ. 1900. Ἐκ σελ. 24.

17) Ἐλεγχος Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου. 1903. Ἐκ σελ. 38.

Τὰ Θεολογικὰ τοῦ Βορέα ἔργα ὑπ' ἀριθ. 14, 15, 16 καὶ 17 ἀνωτέρω ἀναγεγραμμένα καὶ αἱ ὑπ' ἀριθ. 9, 12 καὶ 13 περὶ τῶν καθηγητῶν Wundt, Ebbinghaus καὶ Heinze διατριβαί, ὡς καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 10 καὶ 11 περὶ Διδασκαλείων καὶ ἐπιθεωρητῶν τῆς μέσης Ἐκπαιδεύσεως δημοσιεύματα, συμβάλλονται εἰς τὴν παρούσαν κρίσιν κατὰ τοῦτο, ὅτι δεικνύουσι τὸν τρόπον τῆς διανοήσεως καὶ τῆς διατυπώσεως τῶν διανοημάτων τοῦ συγγραφέως αὐτῶν καὶ τὴν γλωσσικὴν αὐτοῦ δύναμιν.

Διὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ συγγραφῆς ὁ Βορέας ἀνέλαβεν ἔργον τολμηρὸν, ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ μεγάλου Zeller, ἥτις καὶ ἐπεκράτησεν, ὅτι αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι εἶνε ὄντα ἔχοντα ζῶην καὶ κίνησιν καὶ δημιουργοῦσι τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα. Ἀπεπείραθῃ δὲ ν' ἀποδείξῃ δι' ὁξύνειας, ἀκριβοῦς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἐπιμελοῦς δ' ἐξετάσεως τῶν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἀναφερομένων χωρίων τοῦ Πλάτωνος, ὅτι αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι δὲν εἶνε ἀρχαὶ δημιουργικαί, ἀλλὰ παραδείγματα, καθ' ὃ ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦσι τὰ ὄντα τοῦ κόσμου, ἅτινα εἶνε ὁμοιώματα καὶ μιμήματα τῶν ἰδεῶν. Ἐπὶ τῇ συγγραφῇ ταύτῃ, ἣν ἐνέκριναν καὶ ἐπήνεσαν οἱ καθηγηταὶ Heinze καὶ Wundt, ἀνεκλήρυξεν αὐτὸν ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας ἀπονείμασα αὐτῷ τὸν βαθμὸν ἀρίστη.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ τῶν ἐπαίνων δύο ἐξόχων φιλοσόφων, τοῦ Α. Döring, γράψαντος περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ *Wochenschrift für Klassische Philologie* (1899 No 49, σελ. 1330 κ. ἐξ.) καὶ ἐπαινεσάντος τὴν τοῦ συγγραφέως ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν, τὴν ὁξύνειαν καὶ τὴν αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν διανόησιν, καὶ τοῦ Gomperz, ὅστις ἐν τῷ *Archiv für die Geschichte der Philosophie*, (Tb. XVI, N. F. IX, σελ. 129—131) ἐπαινεῖ τὴν πραγματείαν τοῦ Βορέα, τὸν δὲ συγγραφεὰ αὐτῆς καλεῖ πολλοῦ ἀξίον, διότι τὰ δυσχερῆ ζητήματα, περὶ ὧν πραγματεύεται, ἐξήγησεν δξέως καὶ ἀπροκαταλήπτως καὶ δι' εὐπρόσδεκτον ἀδρόα παραθέσας χωρίων κατέστησε τὴν λύσιν αὐτῶν εὐχερεστοτέραν. Προχωρῶν δ' ὁ Gomperz εἰς τὴν ἀναλυσιν τῆς πραγματείας καὶ ἐπιδοκιμάζων καὶ ἐξαιρὼν τὰ πορίσματα τοῦ Βορέα ὑποδεικνύει μόνον ὅτι ὁ Βορέας δὲν ἀπένιμε τὴν προσήκουσαν σημασίαν εἰς τὰ χωρία τῆς τοῦ Πλάτωνος Πολιτείας Σ' 509b, καὶ τοῦ Φιλήβου 22a.

Τὸ 2) ἔργον, ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης κτλ., σύγκειται ἐξ εἰσαγωγῆς καὶ δύο μερῶν. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ δεικνύει ὁ συγγραφεὺς τὴν διαφωνίαν τῶν σοφῶν ἀνδρῶν περὶ τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος καὶ ἀναλαμβάνει νὰ ἐξετάσῃ τέσσαρα ζητήματα:

1) Δύναται μόνῃ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀγωγῆς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην τῶν ἀνθρώπων ἀνάπτυξιν;

2) Πῶς ἐλέγχεται τὸ δυνατόν τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος;

3) Τίνες οἱ νόμοι καὶ τὰ ὄρια αὐτῆς;

4) Τίς ἡ δύναμις τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἀγωγῆς;

Εἰσερχόμενος ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς πραγματείας αὐτοῦ δεικνύει α') ὅτι ὑπάρχει ἐκ γενετῆς διανοητικὴ καὶ ἡθικὴ διαφορὰ, ἥς αἰτία εἶνε ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης, καὶ ἀναιρεῖ τὴν ἀντίθετον γνώμην. Ἀποδεικνύει δὲ τὸ δυνατόν τῆς κληρονομικότητος διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν

ἀρχαίων καὶ διὰ τῶν ἐρευνῶν τῶν νεωτέρων β') ἀποδεικνύει τὴν ψυχικὴν κληρονομικότητα 1) ἐκ τῆς στενωπότητος συνδέσεως ψυχῆς καὶ σώματος, 2) ἐκ τῆς ἐξαρτήσεως τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν ἐκ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, 3) ἐκ τῆς εὐρύθμου ἢ πλημμελοῦς λειτουργίας τοῦ ψυχικοῦ βίου ἀνάλογως τῆς ἀρτιότητος ἢ ἀτελείας τῶν αἰσθησέων, 4) ἐκ τῆς ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ῥοπῆς τῆς ἰδιοσυστάσεως ἢ ἰδιοσυγκρασίας, 5) ἐκ τῆς ὁργανικῆς κληρονομικότητος.

Ἐκ τούτων πορίζεται ὁ Βορέας, ὅτι τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος βάσις γίνεται ἡ φυσιολογική.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγει ὁ συγγραφεὺς τὴν περὶ ψυχικῆς κληρονομικότητος γνώμην αὐτοῦ: Ἰδέαι καὶ συναισθηματικά καὶ ἐπιθυμίας καὶ πόθοι δὲν κληρονομοῦνται, ἰδιοφυΐαι καὶ δεξιότητες ἀποτελεσόμεναι δὲν μεταδίδονται εἰς τὰ τέκνα. Ἀλλ' οὕτε *tabulam rasam* παραδέχεται τὴν τοῦ ἀριγεννήτου παιδὸς ψυχὴν. Σωματικά καὶ ψυχικά ἀρεταὶ ἔγκεινται ἐν σπέρματι ἐν τῷ σώματι καὶ δὴ ἐν τῇ τοιαύτῃ κατασκευῇ τῶν σπλάγγων, τῶν αἰσθητηρίων, τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ μετὰ τοῦ ὁργανισμοῦ ἀπὸ γένους εἰς γένος μεταγίγνεται. Πραγματευόμενος εἶτα ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν νόμων τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος καὶ ἀναιρῶν τὰς περὶ αὐτῆς ἐνστάσεις ἀκριβῶς καὶ πειστικῶς, μεταβαίνει εἰς τὸ δευτέρον μέρος τῆς πραγματείας αὐτοῦ.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ μέρει πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος κατὰ τὴν κύσιν καὶ ἀποκρούει τὸν *tipo criminale* τοῦ Λομπρόζου, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἀγωγῆς ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν. Ὁ ἐθισμός, λέγει, πολὺ συμβάλλεται εἰς τὴν ἐνίσχυσιν ἀγαθῶν προδιαθέσεων ἢ κακῶν ἑξέων. Αἱ πονηραὶ ὁρμαὶ μεταβάλλονται δι' ἐπιμελοῦς ἀγωγῆς. Ἡ ἀγωγή ὀλίγα δύναται ἐπὶ τῶν βλακῶν, πλείονα δὲ ἐπὶ τῶν μετρίως εὐφυῶν καὶ πλείστα ἐπὶ τῶν εὐφυῶν καὶ μεγαλοφυῶν. Τὴν ἀξιόλογον πραγματείαν ταύτην περαίνει ὁ συγγραφεὺς δι' ἐπιλόγον, ἐν ᾧ ἀνακεφαλαιῶν τὰ εἰρημμένα διατυπῶν τὸ πόρισμα τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ.

Ἡ συγγραφή αὕτη δεικνύει τὸν συγγραφέα αὐτῆς νοῦν ἐρευνητικόν, φιλομαθὴ καὶ πολυμαθὴ, συστηματικόν, ἐμπειρον περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀμέμπτως διατυπῶντα τὰ διανοήματα αὐτοῦ, ἱκανὸν δὲ νὰ πραγματευθῇ δεξιῶς φιλοσοφικά ζητήματα.

Τὸ 4) ἔργον τοῦ Βορέα, ἡ δόξα περὶ τῶν σπλάγγων ὡς ἕδρας τῆς ψυχῆς, φέρει τὰς ἀρετάς τῆς προηγουμένης πραγματείας. Ἡ ἔμμεσος καὶ οὐχὶ ἄμεσος ῥοπή τῶν σπλάγγων ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον διεξάγεται ὑπὸ τοῦ Βορέα ἐπιστημονικῶς, ἡ δὲ περὶ αὐτῶν ὡς ἕδρας τῆς ψυχῆς ὑπόληψις δεικνύεται ὡς προῖον πλάνης. Ἐν σελ. 29 ἐρωτᾷ ὁ συγγραφεὺς, πῶς ἤχθησαν οἱ παλαιοὶ εἰς τὴν δόξαν ταύτην; Ἀποκρίνεται: Ἐκ παρατήρησεως ἀφελειοτέρας καὶ ἀνεπιστήμονος. Ἡ ψυχὴ καὶ αὐτὴ τῇ ζωῇ καὶ δὴ καὶ τῇ ἀναπνοῇ, ὡς ἀρχὴ τῆς ζωῆς ὑπολαμβάνομεν. Ἐτι δὲ καὶ τὸ αἷμα ὑπέλαβον ἔδραν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς, διότι ἐκροῇ αὐτοῦ, ὡς ἡ τῆς ἀναπνοῆς παύσις, ἐπιφέρει λιποθυμίαν καὶ θάνατον.

Ἐρευνητικὴν διάνοιαν, φιλοπονίαν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν σαφεῇ τῶν διανοημάτων διατύπωσιν δεικνύει καὶ τὸ 8) ἔργον τοῦ Βορέα, ἡ μετεμψύχωσις.

Ἀξιόλογοι εἶνε καὶ αἱ ἐπικρίσεις τοῦ Βορέα Α', Β' καὶ Γ', ὅς φιλοσοφικά μελετήματα καλεῖ. Λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς μεταφράσεως τῆς «εἰσαγωγῆς εἰς τὴν σύγχρονον ψυχολογίαν» τοῦ Guido Villa ὑπὸ τοῦ Γ. Γρατσιαίου ἀναστηλοῦ τούτους ἐν χρήσει ὄντας δοκίμους φιλοσοφικοὺς ὅρους καὶ ἄλλους μὴ ὑπάρχοντες πειράται νὰ σχηματίσῃ, συμφῶνως πρὸς τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Διορθῶν τὸν Γ. Γρατσιαίου λέγει: ὑποσυνειδησίαν πρέπει νὰ λέγωμεν καὶ οὐχὶ ὑποσυνείδησιν, φυσιοκρατίαν καὶ φυσιοκρατικὸν καὶ οὐχὶ φυσικοκρατίαν καὶ φυσικοκρατικόν, αὐτοσυνειδησίαν, αὐτοπαρρητήσίαν, αὐτοσυντηρησίαν καὶ οὐχὶ αὐτοσυνείδησιν, αὐτοπαρρητήσιν, αὐτοσυντηρήσιν. Σκέψιν, ἐποχὴν, σκεπτικόν, ἐφεκτικόν καὶ οὐχὶ σκεπτισμὸν ἢ σκεπτικισμόν, σκεπτικιστικόν, σκεπτικιστήν, σκεπτικιστικόν. Ψευδαισθησίαν καὶ οὐχὶ

ψευδαίσθησιν, ὑλοζώϊαν καὶ οὐχὶ ὑλοζωισμόν, μηχανικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ μηχανισμόν, ἀτομικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ ἀτομισμὸν, δυναμικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ δυναμισμόν, ἐμπειρίαν καὶ οὐχὶ ἐμπειρισμὸν, ἀγνωσίαν καὶ οὐχὶ ἀγνωστικισμόν, ἀκοσμίαν καὶ οὐχὶ ἀκοσμισμὸν, θετικὴν φιλοσοφίαν καὶ οὐχὶ θετικισμόν, δυῖσμον καὶ οὐχὶ δυαδισμόν ἢ δυασμὸν, ἐτεροφθαλμὸν καὶ ἀμφοτερόφθαλμον εἰκόνα (monocular-binoocular) καὶ οὐχὶ ἐτεροφθαλμικήν, διφθαλμικήν, ταχυσκοπίον καὶ οὐχὶ ταχιστοσκόπιον, καὶ ἄλλους φιλοσοφικοὺς ὅρους ἢ ὑπάρχοντας καὶ ἐν χρήσει ὄντας ὑπερασπίζει προσηκόντως ὡς δοκίμους, ἢ ἀδοκίμους ὑποκαθιστῶν δι' ἄλλων ἑλληνοπρεπεστέρων π. χ. Ἀντὶ παμψυχοκρατία προτείνει παμψυχία, ἀντὶ ζωῖσμός καὶ νεοζωῖσμός προτείνει θεωρία τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς καὶ νέα θεωρία τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς, ἀντὶ συνειρμισμού καὶ θεωρία τοῦ συνειρμισμού προτείνει συνειρμική ἢ συνειρμολογική θεωρία, τοῦ συνειρμοῦ θεωρία.

Ἐν ταῖς περὶ φιλοσοφικῶν ὅρων ζητήσεσι ταύταις ἔδειξεν ὁ Βορέας πολυμάθειαν, ὁξύτητα περὶ τὴν διακρίσιν τῶν νοημάτων καὶ δύναμιν περὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ὁ πόσον ἀκριβῶς περὶ τὴν γλωσσικὴν τῶν διανοημάτων διατύπωσιν Βορέας δὲν ἐδυνήθη τὴν ἀκατάλληλον χρῆσιν τῶν ὁρων πνεῦμα καὶ πνευματικός νὰ ἐκφύγῃ. Λέγει πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν διαφορὰν ἀντὶ διανοητικῆν καὶ ἠθικὴν διαφορὰν. «Κατ' Ἀριστοτέλην τὰ μεγάλα πνεύματα». Ὁ Ἀριστοτέλης οὐδέποτε θὰ εἶπε τοῦτο Ἀριστοτελικὸν καὶ Ἑλληνικὸν εἶνε αἱ μεγάλα διάνοιαι. Ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς τοιοῦτους καλεῖ περιτιοὺς (πάντες ὅσοι περιτοί), ὁ δὲ Πλάτων ὁ εἶς καὶ ἀγχίνους. Ἀλλὰ τοῦ λέγει ὁ Βορέας «Μεγάλων ἐργατῶν τοῦ πνεύματος» — τοῦ πνεύματος καὶ τῆς βουλήσεως οἱ ἀριστεῖς. Τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν ὠνόμασε πνευματικὰς δυνάμεις ἀντὶ ψυχικῆς.

Ὁ Βορέας πλὴν τῆς ἀξιολόγου συγγραφικῆς αὐτοῦ δράσεως ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ ἄλλην.

Ἡρίστευσεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου. Μετὰ τὴν ἐκ Γερμανίας ἐπάνοδον αὐτοῦ διορίσθη διευθυντὴς τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου, ὅπερ εὐδοκίμως ἐπὶ πενταετίαν διηύθυνεν. Ὑπέστη τὴν ἐπὶ ὑψηλῇ δοκιμασίαν καὶ ἐγένετο ὑφηγητὴς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ, ἥτις παμψυφῆς προέτεινεν αὐτὸν καθηγητὴν τῆς Ἑρμηνείας τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς Ἀπολογητικῆς. Διδάσκει ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τοῦδε ἐν τῷ Μαρμαρίῳ Διδασκαλείῳ καὶ τῷ Ἀρσακείῳ φιλοσοφικά, παιδαγωγικά καὶ ἑλληνικά, ἡ δὲ διδασκαλία αὐτοῦ εἶνε μεθοδική, σαφὴς καὶ εὐστοχος. Τὸ δὲ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας πρὸς τὰς ἀρετάς τοῦ ὑποψηφίου ἀποβλέπων ἀνέθηκεν αὐτῷ πολλὰς ἐκτακτοὺς ὑπηρεσίας, π. χ. διεξαγωγὴν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων καὶ εἰσιτηρίων καὶ τῶν διευθυντικῶν ἐξετάσεων τῶν δημοδιδασκάλων. Τοιαύτην ὑπηρεσίαν ἐνεπιστεύθη αὐτῷ τὸ Ὑπουργεῖον καὶ ἐκτός τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἐπεμφεν αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐκεῖ σχολείων.

Ὁ Βορέας μετέσχε καὶ τῶν ἐν τῷ ψυχολογικῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Wundt γινόμενων ἐργασιῶν καὶ διεξήγαγε μετ' ἄλλων διδασκάντων πειράματα, ὧν τὰ πορίσματα ἐδημοσίευσεν ὁ Hellpach ἐν τῇ διατριβῇ *Die Farbenwahrnehmung in indirekten Sehen* (Philos. Studien, τόμ. 16. 1899, σελ. 524 κ. ἐξ.).

Ἡ τοῦ Βορέα μετοχὴ τῶν ἐν τῷ ψυχολογικῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Wundt διεξαγομένων πειραματικῶν ἐργασιῶν μνημονεύεται καὶ ἐν τόμῳ 15, σελ. 555 τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ.

Τὸν οὕτως ἄριστα συγκροτημένον καὶ πολλαχῶς δεδοκιμασμένον ἄνδρα κρίνω ἄξιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ κενὴν ἑδραν τῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Α. Σκιας περὶ τῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν ἑδραν τῆς Φιλοσοφίας συμφωνῶν ἄλλως πρὸς τὸν εἰσηγητὴν Μ. Εὐαγγελίδην, διαφωνεῖ ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὑποψηφίους Χρ. Ἀνδρεῖτον καὶ Θ. Βορέαν. Περὶ τούτων φρονεῖ ὅτι οὐδ' αὐτοὶ πληροῦς ἀκριβῶς τοὺς ὅρους τοῦ νόμου ΓΩΚΣ', ἐπειδὴ δὲν ἔχουσιν συγγράψαι οὐδεμίαν ἀξίαν λόγου πραγματείαν ἀναφερομένην εἰδικῶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἐχουσιν ὅμως ἀφορτοὶ συγγρά-

φει ικανού λόγου αξίας πρωτοτύπου διατριβὰς ἀναφερομένης εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας, ἀλλ' αὐταὶ δὲν εἶνε τοιαῦται, ὥστε νὰ παρέχουν ἐπαρκὴ ἐγγύηα ὅτι οὗτοι δύνανται νὰ διδάξωσιν εὐδοκίμως τὰ κύρια φιλοσοφικὰ μαθήματα, ἰδίως δὲ τὴν Ψυχολογίαν. Τὰ εἰς τὴν Ψυχολογίαν ἀναφερόμενα ποιήματα αὐτῶν ὁ Α. Σκιας δὲν θεωρεῖ ἱκανοποιούντα τελείως τὰς ἀξιώσεις τοῦ νόμου ΓΩΚΣ'. Συγκρίνων δ' αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους, ὁ Α. Σκιας νομίζει σχετικῶς ὑπέρτερον τὸν Χρ. Ἀνδρούτσον, ἐπεὶδὴ τούτου τὰ ἔργα εἶνε σχετικῶς περισσότερα καὶ ἐκτενέστερα, ἐπὶ πλέον δὲ οὗτος ἔχει συγγράψει καὶ ἐγχειρίδια τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόμενων φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διδακτικὴν ἱκανότητα αὐτῶν δὲν δύναται νὰ κρίνῃ, ἐπεὶδὴ οὐδέποτε ἤκουσε διδάσκοντα τὸν Θ. Βορέαν. Τοῦ Ἀνδρούτσου τὴν διδακτικὴν ἱκανότητα γινώσκει ἐκ τῶν ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρηγοσῶ ὁμιλιῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐδείχθη λίαν εὐγλωττος καὶ σαφής.

Ἄρ. Κουρτίδης.

Διδάκτωρ τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου καὶ καθηγητῆς τοῦ Ἀρακείου, ὑπέβαλε τὰς ἐξῆς πραγματείας:

1) Τὴν ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ αὐτοῦ *Gewöhnung und Gewohnheit*. Athen 1893, ἐκ σελ. 64.

2) Ὁ Τολστόης ὡς παιδαγωγός (ἐν τῷ «Παρηγοσῶ» τόμ. 15 δημοσιευθεῖσα πραγματεία τῷ 1893, ἐκ σελ. 17).

3) Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδίου (ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Δημοτ. Ἐκπαιδεύσεως Γ. Μπουκουβάλα, 1896, ἐκ σελ. 17).

4) Ψυχὸπάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ (ἐν τῇ Ψυχιατρικῇ καὶ Νευρολογικῇ Ἐπιθεωρήσει 1903, ἐκ σελ. 8.)

5) Γυναικεία ἀγωγή (εἰσηγητικὴ ἐκθεσις ἐν τῷ Γ' τμήματι τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συνεδρίου 1904, ἐκ σελ. 22).

6) Πνευματικαὶ ἰδιοφυΐαι, αἰτίαι αὐτῶν καὶ σημασία ἐν τῇ αἰσθητικῇ καὶ παιδευτικῇ, (διατριβὴ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Παιδαγωγικῷ Δελτίῳ καὶ τῇ Ψυχιατρικῇ καὶ Νευρολογικῇ Ἐπιθεωρήσει τῷ 1907, ἐκ σελ. 31).

Ἐκ τῶν ἔργων τούτων τοῦ Ἄρ. Κουρτίδου τὸ ἀξιολογώτερον εἶνε τὸ πρῶτον, τὰ λοιπὰ εἶνε οὐ μόνον βραχύτεραι διατριβαί, ἀλλὰ καὶ πολὺ κατώτεραι κατὰ τὴν ἀξίαν.

Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδίου εἶνε πρόχειρος ἐκθεσις ἀλλοτρίων ἐργασίων ἄνευ οὐδεμιᾶς ἰδίας προσθήκης. Οὐδεὶς κανὼν συνάγεται, οὐδὲ νέα τις γνώσις προστίθεται, ἀλλὰ μόνον περὶ ἀπομνηστικῶν γίνεται λόγος. Π. χ. ἐν σελ. 226 ἀναφέρονται λεπτομερῶς μέθοδοι τινες πρακτικαὶ ψυχολογικῆς παρατηρήσεως τῶν παιδίων, ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῶν. Ὁ συγγραφεὺς προσέτι φαίνεται ἐπισημνόμενος πρὸς τὰ κακότερα καὶ παράδοξα αὐτοσχεδιασμάτα νεωτέρων τινῶν ψυχολόγων καὶ ἰδίως Ἀμερικανῶν, ἅπερ εἰς οὐδὲνα ὑποβάλλει ἐλεγχον.

Καὶ ἡ φέρουσα τὴν γενικὴν ἐπιγραφὴν *Ψυχολογία* διατριβὴ τοῦ Α. Κουρτίδου («Ψυχὸπάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ») οὐδεμίαν ἐπιστημονικὴν ἀξίωσιν δύναται νὰ ἐγείρῃ. Παρατηρητέον προσέτι ὅτι καὶ ἡ ἐπιγραφὴ *Ψυχολογία* εἶνε παράδοξος. Ἦρκει δὲ τὸ *παιδαγωγία*. Ὁ προσδιορισμὸς διὰ τῆς προσθήκης *ψυχο* υπομνηστικὴν ὅτι ὑπάρχει καὶ σώματος *παιδαγωγία* ἀλλὰ περὶ μὲν τὸ σῶμα ἀσχολεῖται ἡ γυμναστικὴ, ἡ ὑγιεινὴ, ἡ ἱατρικὴ, περὶ δὲ τὴν ψυχὴν ἡ παιδαγωγικὴ.

Ἡ πέμπτη διατριβὴ (*Γυναικεία ἀγωγή*) ἐξαιρεῖ τὴν σπουδαιότητα τῶν νηπιαγωγείων καὶ ἀπαιτεῖ γενικῶς βελτίωσιν τοῦ προγράμματος τῶν σχολείων τῶν θηλέων, χωρὶς νὰ υποδείξῃ βέλτιον τοῦ ὑπάρχοντος πρόγραμμα.

Κάλλιον τούτων διεξηγημένη εἶνε ἡ διατριβὴ «Ὁ Τολστόης ὡς παιδαγωγός», ἐν ἣ ὁ συγγραφεὺς ἐξιστορεῖ ἐπιτυχῶς τὰς παιδαγωγικὰς παραδοξολογίας καὶ τὰ ὄνειροπολήματα τοῦ Ῥώσου μυθιστοριογράφου.

Ἡ διατριβὴ «Πνευματικαὶ ἰδιοφυΐαι» εἶνε σύνοψις ἀναγνω-

σμάτων ξένων βιβλίων καὶ μάλιστα σύνοψις συνόψεως ἱσως μετὰ πλείστων λογικῶν καὶ γραμματικῶν σφαλμάτων.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν διατριβὴν ταύτην προσπαθεῖ νὰ κρατῇ τὸν μίτον τῆς κυρίας ἐννοίας ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τῶν ἀλλεπαλλήλως ἐπερχομένων ἀποσπασμάτων ἐκ διαφόρων συγγραφέων, ἀλλ' ἐκφεύγει ὁ μίτος ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ περιέρχεται εἰς σύγχυσιν.

Τὴν σύγχυσιν δὲ ταύτην οὐκ ἤκιστα ἐπαυξάνει ἡ ἀκυρολογία. Ὅροι καὶ φράσεις, παρὰ τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας ἐσχηματισμένοι, παρατρέπουν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγινώσκοντος ἀπὸ τοῦ προκειμένου.

Ὑπὸ τοιούτους συγγραφικοὺς ὅρους δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ λεγικὴ διανοημάτων ἀλληλουχία, ἐν συναφῇ ὅλον αὐστηρῶς συνδεδεμένων μερῶν, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν οὐσιώδη χαρακτήρα τῆς ἐπιστημονικῆς διατριβῆς.

Ταῦτα δὲ αἰσθάνεται καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς καὶ διὰ τοῦτο προσπαθεῖ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἑλλειψιν ἐσωτερικῆς συναφείας δι' ἐξωτερικῆς ἀναμνηστικῶν ἐκάστοτε τὸν ἀναγνώστην τὰ προηγούμενα.

Ἡ ἐν σελ. 33 ὑποσημείωσις, ἀναφερομένη εἰς τὴν θεωρίαν, ὅτι οἱ ἐπὶ διανοήσει ὑπέροχοι ἄνδρες ἔχουσιν ἐξαιρετικῶς ἀνεπτυγμένον τὸν ἐγκεφάλον, δεικνύει ὅτι ὁσάκις αἱ αὐθενταί, αἷς ἀκολουθεῖ, δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας, ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ λόγους πρὸς ὑποστήριξιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης γνώμης, λυεῖ δὲ τὴν διαφωνίαν ὅλως αὐθαιρέτως. Ἡ ὑποσημείωσις αὕτη ἔχει ὥδε: «Αἱ πρόσφατοι μερικαὶ ἀντιρρήσεις τοῦ ἐν Βερολίνῳ Χάνσμαν, μελετήσαντος τοὺς ἐγκεφάλους τοῦ Μόρμσεν, τοῦ Μπούνσεν καὶ τοῦ Μέντζελ, δὲν ἰσχύουσιν νὰ καταρρίψωσι τὴν γνώμην, ἣν ἐπικυροῦ καὶ ἡ πείρα, ὅτι ὑπέροχος πνευματικὴ δράσις θάσιν ἔχει τὴν πλουσίαν διαμόρφωσιν τῆς ἐγκεφαλικῆς ἐπιφανείας».

Ἰδωμεν νῦν καὶ ὀλίγα λογικὰ καὶ γλωσσικὰ τῆς διατριβῆς ταύτης σφάλματα.

Ἐν σελ. 4 κ. λέγεται «Διάστημα, χρόνος, θεωρία, ἀρχή, σχέσις, οὐσία κτλ. ἄνευ τῆς γλώσσης δὲν θὰ ὑπῆρχον.» Πῶς; ὁ κωφάλαλος ὁ μὴ ἔχων γλῶσσαν δὲν ἔχει τὴν παράστασιν τοῦ διαστήματος, τοῦ χρόνου, τῆς σχέσεως; Καὶ δὲν παρίστανται αὐτὰ διὰ σχημάτων; Ἡ παράστασις τοῦ διαστήματος, τοῦ χρόνου κτλ. δὲν εἶνε δημιουργήματα τῆς γλώσσης, ἀλλὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐκδηλοῖ δι' αἰσθητικῶν συμβόλων εἴτε διὰ σχημάτων, ὥς ὁ κωφάλαλος, εἴτε δι' ἐνάρθρου φωνῆς, ὥς ὁ ὕμνιος ἔχων τὸ αἰσθητικώτερον ὄργανον τῆς ἀκοῆς.

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι γραμμὴ 11. «Αὕτη (ἡ λέξις δὴλα δὴ) ὀρίζουσα ἐκάστην παράστασιν ἀποτελεῖ τὸν σύνδεσμον, τὸν ἐννοῦντα τὰς ἐτεροειδεῖς ιδιότητας καὶ παρέχει εἰς αὐτὴν συνοχὴν καὶ ἐνότητα.» Δὲν εἶνε ἀκριβὲς τὸ εἰρημένον. Αἱ ἀπλᾶι παραστάσεις δὲν ἔχουσιν ἐτεροειδεῖς ιδιότητας ἵνα συνδέσῃ αὐτὰς ἡ λέξις. Τὰς δὲ ἐτεροειδεῖς ιδιότητας τῶν συνθέτων παραστάσεων δὲν συνδέει ἡ λέξις, ἀλλ' ἡ ἐνιαία συνείδησις, ἡ δὲ λέξις εἶνε ἐκδήλωσις τῆς ψυχικῆς ταύτης λειτουργίας. Ὁ συγγραφεὺς παρίστησι τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας ὡς ἐνεργείαν, τὸ σύμβολον δὴλα δὴ ὡς ἐνεργούσαν δύναμιν.

«Τὸ παιδίον ἀκούον τὴν λέξιν *μαῖα* προσπαθεῖ νὰ προφέρῃ τὴν λέξιν καὶ κινεῖ τὸν λάρυγγα, τὸ στόμα, τὴν γλῶσσαν, τὰ χεῖλη.» Τὸ στόμα εἶνε διάφορον τῆς γλώσσης καὶ τῶν χειλέων ἢ ἡ περίληψις αὐτῶν;

σελ. 30.1 «Ἡ χρῆσις τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐπιδρᾷ τὰ μέγιστα εἰς *τιθάσσειν* τῆς προσοχῆς.» Ἄν δύναται νὰ λεχθῇ *προσοχὴ ἀτίθασος*, θὰ σημαίνῃ ἀπροσεξία. *Τιθάσσειν* ἀπροσεξίας δύναται νὰ λεχθῇ, οὐδέποτε θύμης καὶ *τιθάσσειν* προσοχῆς. Ἀλλ' ἄλλο ἤθελε νὰ εἴπῃ ὁ συγγραφεὺς καὶ ἄλλο εἶπεν.

σελ. 9μ. «Ἡ ἐκφρασις τῶν χρωμάτων παρ' Ὁμήρῳ εἶνε *πενιχρά*.» Πολλοὺ γε καὶ δεῖ. Ὁ γεγραμμένος καθηγητῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου Σπυρίδων Μαγγίνας ἐξέδωκεν ὁγκώδες βιβλίον, ἐν ᾧ ἀποδεικνύει πλουσιωτάτην τὴν χρωματολογίαν παρ' Ὁμήρῳ.

Ὁ συγγραφεὺς ὀρίζει ἐν σελ. 7 τὴν ἰδιοφυΐαν ὥδε: «ἰδιοφυΐα εἶνε ὁ ἀδιάφορος χρωματισμὸς τοῦ πνεύματος!»

Αυτόθι ὁμιλεῖ καὶ περὶ «αἰσθητικοπλαστικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ»!

Ἐν σελ. 18 κ. λέγει ἀφασία (ἢ καὶ ἀρημία) ἐκλήθη. Ἀλλ' ἀρημία δὲν δύναται νὰ κληθῇ ἡ ἀφασία διότι ἀρημία γίνεται ἐκ τοῦ ἀρημιος, ὅπερ σημαίνει στεροῦμενος γήμιος, ἄδοξος, ἀγνωστὸς, ὥστε ἀρημία θὰ σημαίνῃ ἄδοξία καὶ οὐχὶ ἀφασία δὲν ἔπρεπε ἐπομένως ν' ἀναγραφῇ ἡ λέξις ἀρημία, ἢ ἂν οὐ ἀνέγραψεν αὐτὴν ὁ συγγραφεὺς, ὥφειλε νὰ δηλώσῃ τὸ ἄτοπον αὐτῆς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ.

Ὁ συγγραφεὺς συνάγει λέγει καὶ ἐπαναλαμβάνει αἰσθητική (ἐπιστήμη)—αἰσθητικὸς (ἐπιστήμων)—αἰσθητικὰ συμπεράσματα—αἰσθητικαὶ μορφαὶ—αἰσθητικὴ ἔρις κτλ. Ἀλλ' αἰσθητικὴ ἐπιστήμη σημαίνει ἐπιστήμην δυναμένην ἢ ἔχουσαν τὴν ἰκανότητα τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ αἰσθητικὸς ὁ ἔχων τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι, καὶ αἰσθητικὰ συμπεράσματα τὰ δυνάμενα νὰ αἰσθάνωνται συμπεράσματα, καὶ αἰσθητικαὶ μορφαὶ σημαίνει μορφὰς ἰκανὰς νὰ αἰσθάνωνται. Ὁ δὲ συγγραφεὺς αἰσθητικὴν λέγων ἐννοεῖ τὴν περὶ τοῦ καλοῦ ἐπιστήμην, τὴν καλλολογίαν, καὶ αἰσθητικὸν τὸν καλλολόγον, καὶ αἰσθητικὰ συμπεράσματα τὰ καλλολογικὰ συμπεράσματα καὶ αἰσθητικὰς μορφὰς τὰς καλλολογικὰς μορφὰς κ. ο. ἔφ.

Ὁ συγγραφεὺς μὴ γινώσκων τὴν σημασίαν τῶν εἰς ἱκὸς ἐπιθέτων ποιεῖται πλημμελῆ αὐτῶν χρῆσιν καὶ ἐπὶ ἄλλων νοημάτων π. χ. κινητική, ὀπτική, ἀκουστική παραστάσεις, ὅ ἐστι παραστάσεις δυναμένη νὰ κινῆται, νὰ ὁρᾷ, νὰ ἀκούῃ! κινητική, γραφική μνήμη, ἥτοι μνήμη ἰκανὴ νὰ κινῆται, νὰ γράφῃ, γραφική, κινητική εἰκὼν, εἰκὼν ἔχουσα τὴν ἰκανότητα νὰ γράφῃ, νὰ κινῆται. Διότι λογικὸς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ λέγεται ὁ ἰκανὸς λογίζεσθαι, ἀρχικὸς ὁ ἰκανὸς ἀρχεῖν, ἐποπτικὸς ὁ δυνάμενος ἐποπτεῖν, στρατηγικὸς ὁ ἰκανὸς στρατηγεῖν, πολιτικὸς ὁ ἰκανὸς πολιτεῦσθαι, βασιλικὸς ὁ ἀνήκων εἰς τὸν βασιλέα, πατρικὸς καὶ μητρικὸς ὁ ἀνήκων εἰς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα.

Ὁμοίαν ἀσάφειαν γεννᾷ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Ἑλλήνος ἀεγνώστου ἢ κατὰ κόρον χρῆσις τῶν λέξεων πνεῦμα καὶ πνευματικὸς ἀντὶ ψυχῇ καὶ ψυχικὸς ἢ νοῦς καὶ νοητικὸς ἢ διάνοια καὶ διανοητικὸς.

Ἐν σελ. 2,6 λέγει «τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα». Πῶς νοητέον τοῦτο; ὡς ψυχὴν; ὡς νοῦν; ὡς διάνοιαν; ὡς τὸν λόγον τοῦ παντός ἢ τὴν δημιουργικὴν τοῦ παντός δύναμιν, ὡς παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς; ὡς φροῦν ἀέρος;

Ταυτὰς ἀμφιβολίας ἐγείρουσιν αἱ φράσεις τοῦ συγγραφέως πνευματικὴ ἔξις—πνευματικὴ λειτουργία—ὁ Σίλλερ ἀντίθετον πνεῦμα πρὸς τὸν Γκαίτε—πνευματικὸς τύπος—τὸ δέσμιον πνεύμα των—ἐντυπώνει εἰς τὸ πνεῦμα—ἐγγενὲς ιδιότης τοῦ πνεύματος καὶ πολλὰ ἄλλα ὅμοια ἐκφράσεις.

Ἀλλὰς πολλὰς ἀτελείας περὶ τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν παραλείποντες μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐναῖσιν διατριβὴν τοῦ συγγραφέως *Gewöhnung und Gewohnheit*.

Ἡ διατριβὴ αὕτη εἶνε, ὡς εἶπομεν, ὑπερτέρα τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀνεπάρκής, ἵνα δικαιολογήσῃ πρότασιν, ὅπως διορισθῇ ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς καθηγητὴς ἐν Πανεπιστημίῳ. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ πολλὰ τὰ ἀσάφη, πολλὰ τὰ ἀνακριβῆ, παράδοξα καὶ παρανενοημένα. Καὶ ἐν αὐτῇ κρατεῖ ἡ μέθοδος, ἣν ἐγνωρίσαμεν ἐν ταῖς «Πνευματικαῖς ἰδιοφυαῖς», ἢ παράταξις δὴλα δὴ ξένων γνώμων. Διὰ πάσης τῆς διατριβῆς ὁμιλεῖ ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς δι' αὐθεντιῶν καὶ θρηγκῶν αὐτῆς τίθησιν αὐθεντιαν, τὴν τοῦ Λόρδου Brougman, ὅστις εἶχε μεγάλην πεποιθῆσιν εἰς τὴν συνήθειαν.

Δημήτριος Λάμψας.

Ἀριστοῦχος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, διακριθεὶς ἐν διαγωνισμῷ ἀπεσταλὴς ὡς ὑπότροφος τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ἑσπερίαν, ὅπου ἐσπούδασε τὰ

παιδαγωγικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Γερμανίας, τῆς Λειψίας καὶ τῆς Λωζάννης. Ἐπανακάμψας ὑπηρετήσεν ἐπὶ τριετίαν ὡς σχολάρχης, ἐν ἔτος ὡς καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου, εἶτα ὡς διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Θεσσαλίας, ἀπὸ δὲ τοῦ 1906 διατελεῖ διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου.

Ὁ Δ. Λάμψας ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἑξῆς ἔργα:

1) *Die Künstlerische Erziehung der Athenischen Jugend im 5 und 4 Jahrhundert v. Chr.*

2) Ὑποδείγματα διδασκαλίας τῶν ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς σχολείοις διδασκόμενων μαθημάτων. Ἐν Ἀθήναις 1909, ἐκ σελ. 366.

3) Ὑποδειγμα διδασκαλίας τῆς ἱερᾶς ἱστορίας κατὰ τὸν ἀναπτύσσοντα διάλογον (Παιδαγ. Δελτίον τόμ. Α' σελ. 40—44).

4) Πῶς πρέπει νὰ γράφονται αἱ σχολικαὶ γεωγραφίαι (αὐτόθι σελ. 198 καὶ ἑξ).

5) Ὁ διδακτικὸς διάλογος (Τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον, σελ. 1—14, 35—50, 75—90 καὶ 115—133).

6) Ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας ἢ τὰ εἰδολογικὰ στάδια αὐτῆς.

7) Ἡ διδακτικὴ διήγησις (Ἑννοφάν. ἔτος Ζ', σελ. 51—64 καὶ 107—114).

Τῶν ἔργων τούτων τοῦ Δ. Λάμψα ἀξιολογώτερον εἶνε τὸ πρῶτον, *Die Künstlerische Erziehung* κτλ. γενομένη ἐν τῷ παιδαγωγικῷ Φροντιστηρίῳ τοῦ Rein ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὁ Rein περιέλαβεν ὡς ἔργον ἐξεληθὲν ἐκ τοῦ φροντιστηρίου αὐτοῦ εἰς τὸ περιοδικὸν αὐτοῦ καὶ πρόεταξε καὶ βραχὺν πρόλογον, ἐν ᾧ ρητῶς λέγει *die vorliegende Arbeit, die aus dem Pädagogischen Universitäts-Seminar zu Jena hervorgegangen ist und deshalb von dem Unterzeichneten (του Rein δηλαδὴ) hierdurch eingeführt wird.*

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Λάμψα ἐπληρώθη καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων, τοῦ R. Menge ἐν *Lehrproben und Lehrgänge*. 1905 σελ. 97 καὶ τοῦ Zepler ἐν τῷ περιοδικῷ *Deutsche Kultur* 1905, σελ. 318.

Ἀναλύντες τὸ ἔργον τοῦ Λάμψα εὐρίσκουμεν ὅτι τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ εἶνε εἰλημμένον ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Tain, *Philosophie de l'art*, τόμ. II, 12 ἐκδ. 1906, σελ. 84—128, ἐκ τοῦ Paul Girard, οὗ τὸ βιβλίον μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὁ Ἀλέξανδρος Καράλης ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Ἀθηναίων ἀγωγή κατὰ τὸν Ε' καὶ Δ' αἰῶνα π. Χ.*» Ὁ Girard ἐχρησίμευσεν οὐ μόνον ἀσφαλὲς ὁδὸν τοῦ Λάμψα ἰδίως ἀπὸ τῆς 80 σελίδος καὶ ἐφεξῆς, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ. Πλὴν τούτων καὶ ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ Bekker-Göll καὶ τοῦ Hermann Blümner εὗρεν ὁ συγγραφεὺς ἀποτεταμιευμένα ὅσα γράφει περὶ γυμνασίων, περὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων, περὶ πλαστικῆς καὶ ζωγραφικῆς, περὶ θρησκευτικῶν τελετῶν, περὶ δραματικῶν ἀγώνων, περὶ χορικῶν ἀγώνων, περὶ ἀγώνων κάλλους. Παρὰ τούτοις εὐρίσκονται καὶ πάσαι αἱ παραπομπαὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφείς. Δὲν ἐτήρησεν ὅμως τὴν νηφαλιότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῶν ὁδηγῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐθνικῆς φιλοτιμίας παραγόμενος μετεχειρίσθη ὑπερβολὰς καὶ ἐκάλυψε καὶ ἐξύψωσεν ἐπὶ τὸ φανταστικώτερον τὴν κατὰ τὸν Ε' καὶ Δ' αἰῶνα π. Χ. καλλιτεχνικὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Ἀθηναϊκῆς νεότητος.

Τὰ δὲ ὑποδείγματα διδασκαλίας ὡς ἔργον κατὰ δεδομένον τύπον διεξηγμένον οὐδεμίαν πρωτοτυπίαν ἔχει, μάλιστα δὲ ἐγκλείει πολλὰ τὰ μειονεκτήματα. Πρῶτον τὰ κάλλιστα τῶν ὑποδειγμάτων παρέλαβεν ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ παρ' ἄλλων. Ὁ Λάμψας ἐν τῷ «Πρόλόγῳ» αὐτοῦ, σελ. 7, λέγει ὅτι «τὰ ὑπ' ἀριθμ. 3, 4, 7, 28, 29, 30, 31 καὶ 34 ἐγράφησαν ἐπὶ τῇ βάσει ὑποδειγμάτων ξένων παιδαγωγικῶν, ὧν ὅμως τὰ πλεῖστα προσηρμύσθησαν πρὸς τὰ σχέδια τοῦ συγγραφέως (τοῦ Λάμψα δηλαδὴ) ἢ καὶ ἄλλως μετερρρυθμίσθησαν, δύο δὲ ἄλλων, ἥτοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. 14 καὶ 16 ὑποδειγμάτων διδασκαλίας γεωμετρίας, αἱ ἀσκήσεις ἔχουσιν ἀντληθῇ ἐκ σχετικῶν βιβλίων γεω-

Ἀλλὰ καὶ τοὺς σκοποὺς, περὶ ὧν πολλὰς σελίδας ἔγραψεν ὁ Λάμπας ἐν τῇ περιοδικῇ «Δημοτικῇ σχολείῳ», ἰδοὺ πῶς κατασκευάζει. («Καὶ τώρα ἀφ' οὗ ἐγνωρίσαμεν ποίος εἶνε ὁ Κανάρης, ὅστις ἀνέλαβε νὰ ἐκδικηθῇ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου, τί πρέπει νὰ μάθωμεν; Πῶς ὁ Κανάρης ἀναλαμβάνει νὰ ἐκδικηθῇ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου!» (σελ. 165).

Πρὸς. καὶ 1ον, 3ον, 4ον μερικὸν σκοπὸν τοῦ αὐτοῦ ὑποδείγματος, ὅπου οἱ μερικοὶ σκοποὶ παρέχονται ἑτοιμοὶ ἀντὶ νὰ ἐξευρισκῶνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτενεργούντων, ὑποδοθημένους ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ὁ 5ος μερικὸς σκοπὸς εἶνε ἀτελής ὡς μὴ περιλαμβάνων τὰ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Κανάρη εἰς τὰ Ψάρα. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκτείνωμεν ἐπὶ πλέον τὸν λόγον, ὁ συγγραφεὺς οὐ μόνον περὶ τὸν ἀναπτύσσοντα διάλογον καὶ τοὺς σκοποὺς φαίνεται ἀδέξιος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν προφορὰν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν καλουμένην σύλληψιν καὶ τὴν ἀσκήσιν.

σελ. 44. «Ἐρῆμοι ὑπάρχουσι, λέγει, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν.» Ἀνακριδὲς διότι καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ Αὐστραλίαν ὑπάρχουσιν ἔρῆμοι.

σελ. 56μ. Λέγει ὅτι ἐν τῇ ὥτῃ τῆς γλαυκῆς δὲν ὑπάρχει κόγχη καὶ μετ' ὀλίγα λέγει «ἡ γλαυκὴ ἔχει μεγάλας κόγχας.»

σελ. 53κ. «Ἐξεύρεσις ὑπὸ τῶν μαθητῶν νέων ἀντιπροσώπων τῆς ἐννοίας τοῦ μηρυκαστικοῦ ζώου.»

σελ. 60. Ἡ φωνὴ τῆς γλαυκῆς εἶνε ἀτελής διότι μένει ἐντελὲς ἀθέλιος, τὰ δὲ ὡς αὐτῆς εἶνε ὁλόλευκα, ἤτοι δὲν ἔχουσι προστατευτικὸν χρῶμα, διότι δὲν δύνανται νὰ παρατηρηθῶσιν ὡς εὐρισκόμενα ἐν ἀποκρύφῳ φωλεῇ!

Κατὰ ταῦτα τὰ τῆς ὀρνίθου ὡς δὲν ἔπρεπε νὰ εἶνε λευκὰ, διότι παρατηροῦνται!

Αἱ γλαυκὲς πετῶσιν εἰς τὰς φῶς ἐχούσας οἰκίας, ἵνα ἀπολαύσωσι τοῦ φωτός.» Οὐχὶ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἵνα βλέπωσι κάλλιον τὸ θήραμα αὐτῶν.

«Ἐφ' ὅσον μένει ὁ λαγὼς ἀκίνητος ἐν τῷ λάκκῳ, οὔτε οἱ κυνηγοί, οὔτε οἱ κύνες διακρίνουσιν αὐτὸν εὐδόλως.»

Ἐν σελ. 148. Τὰ πάντα ἐξαρτᾷ ἐκ τοῦ κλίματος καὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ζακύνθου, τὴν δὲ τοῦ ἀνθρώπου φύσιν εἰς οὐδὲν λογίζεται. Ἀλλὰ διατὶ νὰ μὴ εἶνε, ὡς οἱ Ζακύνθιοι, καὶ οἱ Κεφαλλήνες καὶ οἱ Κερκυραῖοι;

Αὐτ. «Οἱ σύντροφοι τοῦ Κανάρη, ὅτε εἶδον τὰς Τουρκικὰς φρεγάτας, ἔχασαν τὴν τόλμην των». Δὲν πρέπει νὰ ἐξευτελίζονται τὰ ἄλλα πρόσωπα πρὸς ἀνάδειξιν ἐνός. Οἱ ναῦται εἶπον ἀπλῶς τὴν γνώμην αὐτῶν, ὑπερίσχυσε δὲ ἡ τοῦ Κανάρη. Δὲν εἶνε δὲ καὶ πιθανόν, διότι πρότερον ὁ συγγραφεὺς εἶπεν ὅτι οὗτοι ἐξελέγησαν μεταξὺ τῶν ἀρίστων ναυτικῶν.

Ὁ συγγραφεὺς δὲν φροντίζει περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Ἐν σελ. 180 μ. λέγει «ὁ Ἰάσιρος, παιδιὰ, εἶνε πολὺ ἰσχυρὸς καὶ πολὺ εὐτυχής.» Ἀλλ' ἐκ τῶν Εὐαγγελίων μαθάνομεν μόνον ὅτι ἦτο ἀριστὸν ἀγωγὸς καὶ οὐδὲν πλέον. Ὁ Λάμπας προχωρεῖ ἐρωτῶν «τί θὰ ἦτο διὰ νὰ εἶνε τόσο ἰσχυρὸς;» Ἀπόκρ. «ἦτο ἄρχων ἐν Καπερναούμ.»—«Διὰ νὰ εἶνε δὲ εὐτυχής;» Ἀπόκρ. «ἦτο πολὺ πλούσιος.» Ἀντιπαιδαγωγικὸν τὸ ἐξαρτᾶν τὴν εὐτυχίαν ἐκ τοῦ πλούτου. Εἶτα δὲ εἶνε τοῦ συγγραφέως εἰσακταία, ὅτι ἦτο πολὺ πλούσιος καὶ εἶχε πολλὰ πλοῦτη.

Καὶ προχωρῶν λέγει ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἰδίαν εἰκασίαν, ὅτι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ Ἰαίρου διὰ νὰ ἀποτρέψωσι τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κήρης, τῷ διηγούντῳ ἰδίως τὰ νέα τῆς πόλεως. Ταῦτα εἶνε οὐ μόνον ἀμάρτυρα, ἀλλὰ καὶ ἀπίθανα καὶ ἀνάρμοστα.

σελ. 185 κ. Οἱ ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Ἰαίρου προσερχόμενοι παρίστανται λέγοντες πρὸς αὐτὸν «ὦ! ὁ διδάσκαλος εἶνε περὶ τοῦτο.» Τὸ μὴ σκέλλε τὸν διδάσκαλον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ἡ 53 ἀπέδωκεν ὁ Λ. διὰ τοῦ «ὦ! ὁ διδάσκαλος εἶνε περὶ τοῦτο», ἐξ οὗ εὐλόγως συνάγει πᾶς τις ὅτι δὲν ἐπεξεργάσατο τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐκ τῶν πηγῶν.

Αἱ δὲ διατριβαὶ αὐτοῦ ὁ διδακτικὸς διάλογος, ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας, ἡ διδακτικὴ διήγησις εἶνε ἄρθρα ἐλαφρὰ μετὰ πολλῆς ἀμελείας ἐκ Γερμανικῶν πηγῶν ἀντληθέντα καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἀρίθμητον ἔχοντα.

Τὸν συγγραφεὰ τῶν βιβλίων τούτων θεωρῶ ἄωρον εἶναι διὰ πανεπιστημιακὴν ἔδραν.

Νικόλαος Ι. Ἐξαρχόπουλος

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀναγρευσθεὶς ὑπηρετήσεν ὡς σχολάρχης ἐπὶ πενταετίαν. Μετασχὼν εἰτα διαγωνισμοῦ καὶ ἐπιτυχὼν ἐστάλη τῷ 1901 εἰς Ἑσπερίαν, ὅπου ἐσπούδασεν ἐπὶ τριετίαν φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰέννης, τῆς Λειψίας καὶ τῆς Λωζάνης. Ἐπανακάμψας ἐκ τῆς Ἑσπερίας ὑπηρετήσεν ἐπὶ ἐν ἔτος ὡς καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου διδάξας ἐν αὐτῷ φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ καὶ διευθύνας τὰς ἐν τῷ προτύπῳ σχολείῳ ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως. Διετέλεσεν ἐπὶ διετίαν διευθυντὴς τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου. Τῷ δὲ 1907, ἐπιτυχὼν ἐν διαγωνισμῷ διωρίσθη ἐπιθεωρητὴς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ γυμνασίων καὶ Ἑλληνικῶν σχολείων. Τῷ 1906 ὑποστὰς τὴν νόμιμον δοκιμασίαν ἐνεκρίθη ἱεργητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1910 διευθύνει τὸ Διδασκαλεῖον τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως. Τῷ 1908 ἀνετέθη αὐτῷ ἡ ἀσκήσις παιδαγωγικῶς τοὺς ἡμίσεις ἐκ τῶν σχολάρχων καὶ ἐλληνοδιδασκάλων, οἵτινες ἐκλήθησαν πρὸς τοῦτο εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Ν. Ι. Ἐξαρχόπουλος ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἐξῆς ἔργα:

- 1) Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν σχολείων. Ἐν Ἀθήναις 1906. Ἐκ σελίδων 23.
- 2) Τίνες οἱ ὅροι οἱ ἀπαιτούμενοι πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τοῖς ἐπαγγέλμασιν. Ἐν Ἀθήναις 1906. Ἐκ σελίδων 25.
- 3) Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ διδασκάλου. Ἐν Πάτραις 1906. Ἐκ σελίδων 24.
- 4) Χαρακτηρισμὸς τῆς Ἀττικῆς ἀγωγῆς τοῦ Ε' καὶ Δ' π. Χρ. αἰῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1906. Ἐκ σελίδων 22.
- 5) Ποίως τις πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος. Ἐν Ἀθήναις 1907. Ἐκ σελίδων 288.
- 6) Παιδαγωγικὰ ζητήματα. Ἐν Ἀθήναις 1909 ἐκ σελ. 61.
- 7) Das Athenische und das Spartanische Erziehungssystem im V und IV Jahrhundert v. Chr. ἀποτελοῦν τὸν 377ον τόμον τῆς σειρᾶς παιδαγωγικῶν ἔργων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Pädagogisches Magazin, Langesaltza 1909.
- 8) Ἡ ἐπίδρασις τῆς περιβαλλούσης φύσεως ἐπὶ τοὺς ἀρχαίους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς καὶ Σπάρτης. Ἐν Ἀθήναις 1909 ἐκ σελ. 24.
- 9) Le procédé développant-expositif (Forme Didactique). Ἐν Ἀθήναις 1911, ἐκ σελ. 20.
- 10) Μαθήματα Ψυχολογίας. Ἐν Ἀθήναις 1911. Ἐκ σελ. 25.

Ἐν τῷ Αφ ἔργῳ αὐτοῦ ὁ Ἐξαρχόπουλος δεικνύει τὴν χρησιμότητα τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐπιθεωρήσεως, τὰ ἔργα τοῦ ἐπιθεωρητοῦ καὶ τὰ προσόντα, ἃ ὀφείλει νὰ ἔχη οὗτος. Ἐξετάζει πρὸς τοῦτοις τὰ ἰσχύοντα ἐν τῇ δημοτικῇ καὶ μέσῃ ἐκπαίδευσιν, δεικνύει τὰ τρωτὰ καὶ προτείνει τρόπους θεραπείας.

Ἐν τῷ Βφ ἔργῳ ἀναπτύσσει ὁ Ἐξαρχόπουλος τοὺς ὅρους καθ' οὓς φρονεῖ ὅτι ἀσφαλίζεται ἡ εὐδοκίμησις ἐν ἔργῳ τινί. Ἐξετάζει τὰ καθ' ἡμᾶς, ὑποδεικνύει τὰς αἰτίας, δι' ἃς νοσοῦσι, καὶ προτείνει τὴν τρόπον βελτιώσεως.

Ἐν τῷ Γφ διδάσκει τὸν διδάσκαλον πῶς συμπεριφερόμενος πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν καὶ πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ τόπου, ἐνθα ἐξασκεῖ τὸ παιδαγωγικὸν αὐτοῦ ἐπάγγελμα, δύναται νὰ εὐδοκίμησῃ.

Τὸ Δον καὶ Ηον εἶνε ἐπιτομαὶ τοῦ Ζου.

Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Εου ἔργου, ποίως τις πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος, ὑπέβαλεν ὁ Ἐξαρχόπουλος εἰς τὴν Φιλοσοφίαν.

κὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ὡς διατριβὴν ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ καὶ ἀνηγορεύθῃ ὑφηγητῆς.

Τὸ ἔργον τοῦτο συνέγραψεν ὁ Ἐξαρχόπουλος χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν κορυφαίων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Ὡστε ἐπὶ πρωτοτυπίας ἀξιώσεις δὲν ἔχει. Ἐγχεῖ δὲ ἑλλείψεις μεθοδικὰς καὶ πραγματικὰς. Αὐτὴ τοῦ βιβλίου ἡ ἐπιγραφή δὲν συνάδει πρὸς τὸ πλούσιον αὐτοῦ περιεχόμενον, ὅπερ ἐκτείνεται ἐπὶ πάντας τοὺς κλάδους τῆς παιδαγωγικῆς. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ τοῦ νὰ ἐμφανίσῃ ἐκαστοτε τὰς παιδαγωγικὰς αὐθεντίας, ἵνα διὰ τοῦ ἰδίου τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τῶν ἰδίων λέξεων ἐκαστος συγγραφεὺς συνηγορῇ ἢ ἀντιλέγῃ, προσφέρει μὲν τῷ ἀναγινώσκοντι τὴν ἐκ τῶν ἐνδόξεων πίστιν, περιπλέκει δ' ὅμως τὸν συγγραφεὴ εἰς τὰ ἀσυντακτὰ τῆς μεθόδου ταύτης παρακολουθήματα, τὰς μηχανώσεις τῶν λόγων, τὰς ἐπαναλήψεις καὶ τὴν ἐκ τούτων πηγάζουσαν χαλάρωσιν τῆς συνεχείας καὶ τὴν ἐνιαχοῦ μετὰ δυσκολίας ἀναύρεσιν τοῦ μίτου τῆς λογικῆς ἀκολουθίας.

Καὶ εἰς παραδοξολογίας ἐνίοτε περιπίπτει. Γράφει π. χ. «δύο πλευραὶ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως—διαμερίσματα τῆς ψυχῆς—τοποθετοῦσι τὸν σκοπὸν καὶ ἄλλα.

Καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐνιαχοῦ πταίει· ποιεῖται ἀντιθέσεις ἀδοκίμους γράφων· ἀφ' ἑνὸς μὲν—συγχρόνως δέ. Συγχρόνως δέ εἶνε τό· ἀφ' ἑνὸς μὲν—ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ καὶ μόνον τό· ἀφ' ἑνὸς ἀνεῖ ἀντιθέσεως. Γράφει κτῶμαι—ἐκτέτατο, ἄλλα καὶ ἀπακτῶ—ἀπέκτετα—κατακτῶ—κατέκτησα. Συντάσσει τὸ συνίστασθαι μετὰ τῆς εἰς καὶ αἰτιατικῆς (ὁ πολιτισμὸς συνίσταται εἰς λειτουργίαν...), τὸ συμβαίνει μετὰ τῆς παρὰ καὶ δοτικῆς (συμβαίνει παρὰ τῷ διδασκάλῳ), τὸ ἐμφορεῖσθαι μετὰ τῆς ὑπὸ καὶ γενικῆς (ὑπὸ τοιούτων ἐμφορούμενοι ἰδεῶν), μεταχειρίζεται τὴν αὐτοπαθὴ ἀντωνυμίαν ἀντὶ τῆς ἐπαναληπτικῆς καὶ τάνάπαλιν. Εἰς τὰ γραμματικὰ ταῦτα σφάλματα περιπίπτουσι πάντες σχεδὸν οἱ ὑποψήφιοι.

Δὲν δυνάμεθα προσεῖν νὰ ἐπαινέσωμεν τοὺς ξενισμοὺς· ἡθικο-παιδευτικὴ ἔποψις, ἱστορικο-ἀνθρωπιστικῆς σφαίρας, ἱστορικο-ἀνθρωπιστικὰ μαθήματα.

Ἀλλ' οἱ ἀνωμαλίαι αὗται ὡς ἀναγόμεναι εἰς ὀρισμένους τάξεις εὐχερὲς ἐξομαλίζονται.

Τὸ βιβλίον ἔχει ἀρετὰς τὴν ἐμβριθείαν καὶ τὴν ἐπαινετὴν σαφήνειαν, μεθ' ἧς διεξάγει ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ τὸ σπουδαῖον περὶ τῆς μορφώσεως τοῦ διδασκάλου ζήτημα καὶ συστηματικὴν ἀκολουθίαν, παρέχει συνετὰς ὁδηγίας περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν διδασκάλων καὶ τῆς παρ' ἡμῖν παιδείας καὶ περιέχει πλούσιον παιδαγωγικὴν γνῶσιν, ὥς ὁ φιλότιμος συγγραφεὺς προσφέρει ὡς πρῶτον αὐτοῦ ἔρανον πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς παρ' ἡμῖν καθόλου παιδείσεως.

Ἐν τῷ Ζῳ βιβλίῳ *Das athenische und spartanische Erziehungssystem im V und IV jahrh.* εἰς δύο μέρη διηρμήνευ, μετὰ βραχείαν εἰσαγωγὴν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει δεικνύει ὁ Ἐξαρχόπουλος τὴν ἐπιδρᾶσιν τῆς διαφόρου φύσεως τῆς Ἀττικῆς καὶ Σπάρτης ἐπὶ τὸν διάφορον χαρακτῆρα τῶν ἀρχαίων αὐτῶν κατοίκων καὶ ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν παρ' αὐτοῖς ἰσχυόντων ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων. Ἐξετάζει τοὺς σκοποὺς, οὓς ἐπέδιωκεν ἡ ἀγωγὴ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν δύο τούτων πόλεων, συγκρίνων τὸ ἀρχαῖον Ἀττικὸν καὶ τὸ Σπαρτιατικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα. Ἐξάγει τὰς ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς αὐτῶν καὶ χαρακτηρίζει τὴν μὲν Ἀττικὴν ἀγωγὴν ὡς ἀποσκοπούσαν κυρίως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀτόμου καθ' ἑαυτό, τὴν δὲ Σπαρτιατικὴν ὡς κυρίον σκοπὸν ἔχουσαν τὴν πολιτείαν. Περιγράφει ἔπειτα τὰ ὄργανα τῆς παιδείσεως, ἥτοι τὰ σχολεῖα τῆς μουσικῆς καὶ τῆς γυμναστικῆς, τὰ πρὸς διδασκαλίαν χρησιμοποιούμενα ὄργανα καὶ σκεύη καὶ τὰ παιδαγωγοῦντα πρόσωπα.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει ἐξετάζει λεπτομερῶς ὁ συγγραφεὺς τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς, ὧν ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται, καὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς μεθόδους τῆς διδασκαλίας. Ἐν τέλει δὲ πραγματεύεται περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις καὶ Σπάρτῃ γυναικείας ἀγωγῆς.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ἐξαρχοπούλου εἶνε ἀξιολογώτα-

τον διὰ τε τὴν πρωτοτυπίαν τῆς διατάξεως τῆς ὕλης καὶ διὰ τὴν σαφὴ καὶ πειστικὴν διατύπωσιν τῆς ἐπὶ τὴν ἀγωγὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπιδρᾶσεως τοῦ κλίματος, τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῶν δύο χωρῶν.

Τὸ βιβλίον ἔτυχεν εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου καὶ ἐπιφανέστατοι παιδαγωγικοὶ καὶ φιλόλογοι ἄνδρες ἐπήνεσαν τὸ ἔργον, ὡς π. χ. ὁ Ροδόλφος Menge, ὁ Johann Oehler καὶ πλείστα σπουδαῖα καὶ εἰδικὰ περιοδικὰ π. χ. *Die Deutsche Schulwarte*, *Die Deutsche Lehrerzeitung*, *die Pädagogische Zeitung*, *die Zeitschrift für das Realschulwesen*, *das Magazin für Pädagogik*, *die Zeitschrift für das Ost- und Westschulwesen*, *die Schweizerische Evang. Schulblatt* καὶ ἄλλα ξένα καὶ ἑλληνικά.

Κατὰ τὸ παρὸν δ' ἔτος ἐδημοσίευσεν ὁ Ἐξαρχόπουλος τὸ (Θον) καὶ (Ion) αὐτοῦ ἔργον, ἥτοι τὸ *Procédé développant-expositif* καὶ τὰ «*Μαθήματα Ψυχολογίας*», ἀμφότερα ἀξιόλογα ἔργα.

Πλὴν τῆς ζωηρᾶς συγγραφικῆς δράσεως τοῦ Ἐξαρχοπούλου, ὁρροίμεν νὰ ἐξάρωμεν καὶ τὴν σπουδαίαν διδακτικὴν αὐτοῦ δράσιν ὡς καθηγητοῦ καὶ διευθυντοῦ Διδασκαλείων καὶ ἐπιθεωρητοῦ, ἣν ἀναγνωρίζουσα ἡ Κεντρικὴ ὑπηρεσία προεβίβαζεν αὐτὸν εἰς ἀνωτέρας θέσεις. Ἐν τῇ προσωρικῇ αὐτοῦ δοκιμασίᾳ ὡς ὑφηγητοῦ ἐνώπιον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς παρέσχε σαφὴ τεκμήρια σαφούς καὶ καλῆς προσωρικῆς διδασκαλίας. Τὸν ἄνδρα τοῦτον θεωρῶ ἱκανὸν νὰ διδάξῃ παιδαγωγικά καὶ φιλοσοφικά ἀπὸ Πανεπιστημιακῆς ἑδρας.

Παναγιώτης Π. Οἰκονόμος.

Μετ' ἀρίστας ἐγκυκλοπαιδικὰς σπουδὰς ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐγένετο φοιτητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Κατὰ δὲ τὸ τρίτον ἔτος τῆς φοιτήσεως αὐτοῦ μετέσχε προκηρυχθέντος διαγωνισμοῦ καὶ διαπρέψας ἐν αὐτῷ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ «Σύλλογου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων» εἰς Γερμανίαν, ὅπου δαπάναις τοῦ εἰρημένου Σύλλογου ἐσπούδασεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη παιδαγωγικά καὶ φιλοσοφικά.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἐσωτερικὸς μαθητὴς τοῦ Διδασκαλείου Δύσενταλ, ἐν ᾧ μετὰ διδασκάλων καὶ μαθητῶν συζῶν ἀπῆλθεν ἀμειώτερον καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ διδασκάλῳ πράξει τῆς παιδαγωγικῆς τῶν Γερμανῶν ἐπιστήμης, εἴτα δ' ἐν τῷ περιωνύμῳ Διδασκαλείῳ τῆς Γόθας. Κατόπιν ἐμαθήθευσε παρὰ τῷ μεγάλῳ τῆς Γερμανίας παιδαγωγῷ T. Ziller, καθηγητῇ τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας, ὅστις συνετήρει πρὸς ἀσκήσιν τῶν σπουδαστῶν ἰδίαν σχολὴν μετὰ μαθητῶν ἐσωτερικῶν καὶ τρία ἄλλα παιδαγωγικά καὶ ἐπιστημονικά ἱδρύματα, τὸν «Ἐπιστημονικὸν Σύλλογον», τὴν «Φιλοσοφικὴν εἰσαγωγήν» καὶ τὸν «Σύλλογον πρὸς διάδοσιν τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς» πρὸς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις. Ἐγχε δ' ὁ Ziller ὀργανωμένον καὶ σχολεῖον κατωτέρας καὶ μέσης παιδείσεως πρὸς πρακτικὴν μόρφωσιν τῶν μελλόντων διδασκάλων. Μετὰ ταῦτα ὁ Οἰκονόμος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ περιπύστου παιδαγωγοῦ Stoy ἐν Ἰένῃ, ὅπου ἐσπούδασε προσέτι φυσιολογίαν παρὰ τῷ Haeckel, φιλοσοφίαν παρὰ τῷ Eucken, Schultze καὶ τῷ καλολόγῳ Wolf. Ὑποστάς δὲ διδακτορικὰς ἐξετάσεις ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου ἐπὶ ἐνασίμῳ διατριβῇ «*Über die Macht der Erziehung*».

Ὁ Οἰκονόμος ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἐξῆς ἔργα :

1) Παιδαγωγικὸν σύγγραμμα περιοδικὸν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Εκπαίδευσις*» ἐξ ἑκατὸν τριῶν τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενον, ἐν ᾧ περιέχονται πληθεῖς μονογραφίαι, ὧν ἐξέχουσιν :

1) Ἐννοία τῆς ἀνατροφῆς.

μετρικῶν προβλημάτων». Δὲν εἶνε ἀκριβὴς τὰ ὑπὸ τοῦ Λάμψα λεγόμενα.

Τὸ περὶ λαγῶν ὑπόδειγμα παρέλαθεν ὅλον παρὰ τοῦ E. Wilk (Πρβλ. τὴν ἐν τῷ Παιδαγ. Δελτίῳ τὸν. Α' σελ. 46—53 περὶ λαγῶν διδασκαλίαν τοῦ Λάμψα πρὸς τὴν τοῦ Wilk ἐν Pädagog. Magazin Heft 63, σελ. 21—25 καὶ σελ. 40). Τῆς δὲ σελίδος 54 τὰ IV, V, VI παρέλαθεν ἐκ τοῦ Rude. Methodik 2, 13 καὶ μόνον τὸ ὑπόλοιπον τῆς σελ. 54, ἐκ στίχων 16 ἀποτελούμενον, εἶνε τοῦ Λάμψα, δανεισθὲν καὶ τοῦτο ἐκ τῆς εἰδικῆς διδακτικῆς.

Ἀξία προσοχῆς εἶνε ἡ σημείωσις, δι' ἧς εἰσάγει ὁ Λ. τὸ ὑπόδειγμα «Τὸ ὑπόδειγμα ἡμῶν, λέγει, λαμβάνει μείζων ἔκτασιν ἢ ὅσην θὰ ἔχη ἡ πραγματικὴ διδασκαλία, διότι ἐν ᾧ ἡμεῖς εἴμεθα ἡγαγκασμένοι νὰ διασφῶμεν πάντα ἐν ἴσῳ πλάτει, ἡ διδασκαλία θὰ δύναται νὰ διαπραγματεύηται ἱκανὰ συντομώτερον, ὥς ὅντα ἤδη γνωστὰ τοῖς μαθηταῖς.»

Πλέον δὲ ἡ ψεκτὸν εὐρίσκομεν ὅτι οὐ μόνον δὲν ὠμολόγησεν ὅτι τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν Wilk, ἀλλὰ καὶ ἐν σημειώσει 2α παραπέμπει εἰς αὐτὸν διὰ τῶν λέξεων «Πρβλ. E. Wilk», ὅρα δὲ καὶ εἰς ἄλλα ἐξ συγγραμμάτων Γερμανῶν παιδαγωγῶν. Τοῦτο τὸ σφάλμα διώρθωσεν ὁ Λάμψας μετὰ τοῖα ἔτη, ὅτε ἐξέδωκε τὰ «Υποδείγματα διδασκαλίας», ἐν οἷς συμπεριλαβὼν καὶ τὴν περὶ λαγῶν διδασκαλίαν παραπέμπει μόνον εἰς τὸν Wilk γράφων «Πρβλ. καὶ E. Wilk» («Υποδείγματα διδασκαλίας σελ. 65»).

Τὸ περιοδικὸν Lehrproben und Lehrgänge ἐχρησίμους τῷ Λάμψα ὡς πηγή, ἐξ ἧς πολλὰ ἤντησε. Τοῦτο δὲ γινόμενον, κατὰ τοὺς κρατοῦντας ἐν τῇ συγγραφικῇ τέχνῃ ἠθικοὺς νόμους, οὐ μόνον δὲν εἶνε ψεκτὸν, ἀλλὰ καὶ τιμὴν φιλοπονίας καὶ πολυμαθείας φέρει. Τὸ ἐπιδεικνύειν δ' ὅμως τοὺς ξένους πόνους ὡς ἰδίους καὶ ἡ διὰ διαφόρων τρόπων συγχάλυσις τῆς ἐπαισχύντου πράξεως εἶνε πάσης κατακρίσεως ἄξιον.

Ἐν τῷ 58ῳ τεύχει τοῦ Γερμανικοῦ τούτου περιοδικοῦ σελ. 87 κ. ἐξ. ὑπάρχει ἡ τοῦ Dörwald ὑποδειγματικὴ διδασκαλία περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ξενοφώντος. Τούτην ὡς ἰδίαν ἐδημοσίευσεν ὁ Λάμψας τὸ πρῶτον ἐν τῷ Παιδαγ. Δελτίῳ τὸν. Α' τευχ. β' σελ. 119 καὶ ἐξ., βραδύτερον δὲ καὶ ἐν τοῖς «Υποδείγμασιν» αὐτοῦ.

Ἐν σελ. 26 τῶν «Ὑποδειγμάτων» τοῦ Λάμψα ὑπάρχει ὑποδειγματικὴ διδασκαλία περὶ Λαίτου τοῦ λευκοῦ. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶνε εἰλημμένον ἐκ τοῦ B. A. Lay, Methodik der Naturgeschichtlichen Unterrichts σελ. 110 καὶ 116. Ἐν σημειώσει δὲ παραπέμπει ὁ Λάμψας ἀπλῶς εἰς τὸν W. Lay καὶ τὸν O. Schmeil.

Στοιχειώδης παιδαγωγικὴ ἀρχὴ εἶνε νὰ παραλαμβάνονται θέματα τῆς ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας ἐκ πραγμάτων γνωστῶν τοῖς παισὶ.

Ὁ Λάμψας παραβαίνειν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν σπουδαιότητα ταύτην παιδαγωγικὴν ἀρχὴν ἐξέλεξεν ὡς ὑπόδειγμα διδασκαλίας περὶ φυτολογίας τὸ παρ' ἡμῖν καὶ αὐτοῖς ἐτι τοῖς καθηγηταῖς ἀγνωστον λάμιον. Ὁ Γερμανὸς παιδαγωγὸς εἶχε σπουδαῖον παιδαγωγικὸν λόγον νὰ λάβῃ τὸ λάμιον ὡς θέμα, διότι τὸ φυτὸν τοῦτο εἶνε ἐν Γερμανίᾳ γνωστότατον τοῖς παισὶ.

Ἡ περὶ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως διδασκαλία σελ. 192—204 εἶνε εἰλημμένη ἐκ τοῦ Σωτηρίου Δ. Ψαροῦ («Ἡ νέα φωνητικὴ» μέθοδος. Ἐν Ἀθήναις 1906 σελ. 72—81). Μόνον τὰς λέξεις καὶ φράσεις μεταβάλλει ὁ Λάμψας, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο αὐτῷ ἐπιβεβλημένη ἐκ τῆς ἐκλογῆς ἄλλου γράμματος. Ὁ μὲν Ψαρὸς ἔχει ὡς θέμα τὸ γράμμα φ, ὁ δὲ Λάμψας τὸ ο. Ἡ διάταξις δ' ὅμως τῆς ὕλης καὶ ἡ πορεία τῆς ὅλης ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας εἶνε ἡ αὕτη πρὸς τὴν τοῦ Ψαροῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογὴ τῆς λέξεως νότα, ἐξ ἧς λαμβάνει τὸ ο, εἶνε ἀτυχὴς· διότι ἡ ἀνάγνωσις δὲν πρέπει νὰ ἀρχῇ ἀπὸ ἀφώνου γράμματος, οἷον εἶνε τὸ κ ἐν τῇ λέξει νότα, ἀλλ' ἀπὸ φωνήεντος ἢ τοῦλάχιστον ἀπὸ διπλοῦ συμφώνου.

Ἐν τῷ ὑποδειγματικῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας (Παιδαγ. Δελτίον τὸν. Β', σελ. 47) παραλαμβάνει παρὰ τοῦ Staude (Präparation zu den Biblischen Geschichten σελ. 17) τὴν ἀσκησιν χωρὶς νὰ μνημονεύσῃ τὸν Staude.

Ἐν δὲ τοῖς πρωτοτύποις αὐτοῦ ὑποδείγμασι περιπίπτει ὁ Λάμψας εἰς πολλὰ μεθοδικὰ καὶ πραγματικὰ σφάλματα.

Παράδειγμα λάβωμεν τὴν ὑποδειγματικὴν διδασκαλίαν τοῦ Λάμψα περὶ τῆς πυρπολήσεως τῆς Τουρκικῆς ναυαρχίδος ὑπὸ τοῦ Κανάρη ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου» σελ. 163 κ. ἐξ., ἣν προβάλλει ὁ συγγραφεὺς ὡς ὑπόδειγμα ἀναπτύσσοντος διαλόγου.

Ὁ διδάσκαλος ἐρωτᾷ «Πρὶν ἴδωμεν παιδιὰ, πῶς ὁ Κανάρης αὐτὸς ἀναλαμβάνει νὰ ἐκδικηθῇ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου, τί ἔχετε τὴν περιέργειαν νὰ γνωρίσητε πρῶτον ;»

Εἰς τὴν ἀόριστον ταύτην ἐρώτησιν τί παρὰδοξα πράγματα δὲν δύνανται τὰ περίεργα παιδιὰ ν' ἀπαντήσωσι; πᾶν ἄλλο ἢ ὅ,τι προσδοκᾷ ὁ διδάσκαλος.

Ἐν σελ. 164 ἐρωτᾷ ὁ διδάσκαλος «εἰς ποῖον σφάλμα δὲν περιέπιπτεν ὁ Κανάρης ;» Πολλὰ ἀποκρίσεις θὰ δοθῶσιν ὑπὸ τῶν μικρῶν εἰς τὴν γενικὴν ταύτην ἐρώτησιν, μόνον ἐκείνη δὲν θὰ ἔλθῃ εἰς τὸν νοῦν αὐτῶν, ἣν ὑποβάλλει αὐτοῖς ὁ διδάσκαλος : ὅτι δηλὰ δὴ «Δὲν ὑπερηφανεύετο διὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἦτο ταπεινόφρων !»

Καὶ οὕτω προχωρεῖ ὁ διάλογος, τοῦ μὲν διδασκάλου ἐρωτῶντος ἀόριστως καὶ γενικῶς, τῶν δὲ μαθητῶν κατὰ μαντείαν τινὰ ἀποκρινόμενων ὅ,τι θέλει ν' ἀκούσῃ ὁ διδάσκαλος.

Ἐν σελ. 167 ἀρ' οὐ εἰσηγάγεν ὁ διδάσκαλος τὸν Κανάρη καὶ τοὺς συντρόφους αὐτοῦ εἰς δύο μεγάλας λέμβους, ἐρωτᾷ :

Μετὰ τοῦτο ; Οἱ μαθηταὶ ἀποκρίνονται «ἀρχίζουσι νὰ κωπηλατῶσιν.» Ὁ διδάσκαλος. «Εὐτυχὸς, παιδιὰ, ὁ ἀνεμὸς φυσᾷ οὐρὸς. Τί κάμνουσιν λοιπὸν ; Οἱ μαθ. «Ἀνοίγουσι τὰ ἱστία.» Ὁ διδάσκ. «Αἱ λέμβοι λοιπὸν ;» Οἱ μαθ. «Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπομακρύνονται τῆς παραλίας.» Ὁ διδ. «Ναί, παιδιὰ, εἶνε πλέον εἰς τὸ πέλαγος, διεσθύνονται πρὸς τὴν Χίον. Αἰφνίως, παιδιὰ, δὲν δύνανται νὰ προχωρήσωσι. Τί νὰ συνέβῃ ; Οἱ μαθ. «Ἐπαυσε νὰ φυσᾷ ὁ ἀνεμὸς.»

Ὁ διδ. «Τί εἶνε λοιπὸν ἡγαγκασμένοι νὰ κάμωσι ;»

Οἱ μαθ. «Νὰ περιμένωσι μέχρις οὐ ἀρχίσῃ πάλιν νὰ φυσᾷ.»

Ἦχισαν νὰ κωπηλατῶσι θὰ ἦτο ἡ φυσικωτέρα ἀπόκρισις τῶν παιδιῶν.

Καθ' ὅμοιον ἀδόξειον τρόπον εἶνε κατεσκευασμένοι πᾶσαι αἱ ἐρωτήσεις τοῦ Λάμψα ὡς ὑπόδειγμα ἀναπτύσσοντος διαλόγου.

Τὴν περὶ τὸν ἀναπτύσσοντα διάλογον ἀδεξιότητα αὐτοῦ ἐλέγχουσι καὶ αἱ μαντικαὶ ἀποκρίσεις, ἃς ὑποβάλλει τοῖς μαθηταῖς, ὅπερ μέγιστον σφάλμα τῆς μορφῆς ταύτης τῆς διδασκαλίας. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐρώτησιν, διατί ἀκούονται ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος φωναί, ἄσματα καὶ μουσικὴ, δίδεται ἡ ἀπόκρισις : οἱ Τούρκοι ἔχουσιν ἐορτήν.

Ὁ Ἰησοῦς διδάσκει ἐν τῇ Καπερναοὺμ ἐνώπιον πολλοῦ πλήθους· ἐξαφνα ἀναγκάζεται νὰ διακόψῃ. Τί νὰ συνέβῃ ; ἐρωτᾷ ὁ κ. Λάμψας. Οἱ μαθηταὶ ἀποκρίνονται προφητικῶς, ἔρχεται ὁ Ἰάσιρος κ.λ. Καὶ κατωτέρω. Ὁ Ἰάσιρος καὶ ὁ Ἰησοῦς μεταβαίνουν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πρώτου. Ἐξαφνα βλέπεται κάτι, τὸ ὅποιον τοὺς ἀναγκάζει νὰ σταματήσωσι. Τί νὰ ἦτο, ἐρωτᾷ ὁ Λάμψας. Ὁ δὲ μαθητὴς προφητικῶς πάλιν ἀποκρίνεται : ἦσαν ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους καὶ διεσθύνοντο πρὸς αὐτοὺς (σελ. 185). Καὶ κατωτέρω : «τίνας παραλαμβάνει μεθ' ἐαυτοῦ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ δωμάτιον τῆς νεκρᾶς ;» Ὁ μαθητὴς προφητικῶς ἀποκρίνεται «τοὺς γονεῖς τοῦ παιδιοῦ καὶ τοὺς τρεῖς μαθητάς του».

Ὁ Λάμψας ἐψέξε τοὺς διδασκάλους, οἵτινες ἀφίγουσιν εἰς τοὺς μαθητάς τὴν συμπλήρωσιν τῆς προτάσεως· ἀλλὰ περιπίπτει αὐτὸς εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα πολλαχοῦ τῶν ὑποδειγματικῶν αὐτοῦ διδασκαλιῶν π. γ. ἐν σελ. 140κ. ὁ Λάμψας ἐρωτᾷ : «Ἀλλ' αὐταὶ (αἱ χαμηλαὶ βουνοσειραὶ καὶ λοφοσειραὶ) παιδιὰ, σχηματίζουσι πολλὰ ὀροπέδια, τῶν ὁποίων τὸ ἕδαφος φυσικά ;» Οἱ μαθηταὶ ἀποκρίνονται «εἶνε κατάλληλον πρὸς καλλιέργειαν.»

Καὶ κατωτέρω ἐρωτᾷ (σελ. 141, 16).

«Ἀρδεύουσι δὲ τὰ ὕδατα ταῦτα ;»

Οἱ μαθ. «ὄλην τὴν πεδιάδα.»

Ὁ Λάμψ. «ἦτις διὰ τοῦτο ;»

Οἱ μαθ. «εἶνε εὐφορωτάτη».